TARİH Dünyası

Cilt 2 * Sayı 15
15 Kasım 1950

Coğrafya Dünyası

Memleketimizde şimdiye kadar bir coğrafya mecmuası çıkmış değildir. Banoğlu Yayınevi, nihayet bu boşluğu da doldurmak bahtiyarlığına ermiş ve görülmemiş bir zenginlik ve nefasette olmak üzere **«Coğrafya Dünyası»** nı çıkarmıştır.

100 sahifede 100 den fazla resim ve harita ile çıkan **«Coğrafya Dünyası»** nın birinci nüshasında, Profesör Hâmit Sadi Selen'in **«Kore Yarımadası»**, Profesör Süheyl Ünver'in **«Fatih Sultan Mehmedin Coğrafya Merakı»**, Doktor Danyal Bediz'in **«Pâkistan»**, Doktor Osman Şevki Uludağ'ın **«Olemp - Keşişdağı - Uludağ»**, Nazmi Sevgen'in **«Van ve Urartular»**, Asistan Erol Tümertekin'in **«Divriği Demir Yatakları»**, Nazmi Sevgen'in **«Hakkâri»**, Ellat Maillard'ın **«Tibet Yoliyle Sarı Denizden Umman Denizine»**, Moris Dekobra'nın **«Nepal»** isimli orijinal yazılarından başka **Türkiye Nehirleri, Hoşap Kalesi, Alman Kadını, Yer Yuvarlağını Tehdit Eden Tehlike, Kargasekmez Dağı, Güneş Manzumesinin Menşei Hakkında En Yeni Nazariyeler, Yirminci Asırda Vahşiler** gibi, herbiri ayrı birer kıymet taşıyan yazıları da ihtiva etmektedir.

«Coğrafya Dünyası» yazı ve resim bakımından şimdiye kadar görülmemiş bir zenginliktedir. Mecmuayı bir kere görmek iddiamızı isbata kâfi gelecektir.

Güzel, renkli bir kapak içerisinde 100 sahife, 100 den fazla resim ve harita, kıymetli yazılar bu nadide ve görülmemiş mecmuayı süslemekte ve zenginleştirmektedir.

Memleketi sevmek için onu bütün güzellik ve kıymetleriyle yakından tanımak lâzımdır. Diyebiliriz ki **«Coğrafya Dünyası»** sırf bu maksatla çıkmaktadır. Biz, **«Coğrafya Dünyası»** ile daha fazla memleketimizin paha biçilmez güzellik ve kıymetlerini belirtmeğe ve bu arada dünya coğrafyasından da orijinal, bizce bilinmesi faydalı ve lüzumlu olan bilgileri vermeğe çalışacağız.

«Coğrafya Dünyası» nın eşsiz bir olgunlukta çaktığını haber vermekle beraber, bu mecmuanın bütün münevverlere, öğretmenlere, öğrencilere, okuma meraklılarına her zaman müracaat edilecek bir «coğrafya külliyatı »olduğunu da söyliyebiliriz.

Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları

Tarih Dünyası neşriyatından olan bu eşsiz eser, nefîs bir kapak ve şimdiye kadar görülmemiş 50 ye yakın resimle çıktı. Osmanlı sarayının en entrikacı bir siması olan Hurrem Sultanın Kanuniye yazdığı ve şimdiye kadar tarih âlemince meçhul kalmış bulunan birçok mektupları, İbrahim Paşanın Hatice Sultana, Birinci Abdülhamidin sevgilisi Ruhşaha yazdığı mektupları ve gene ilk defa neşredilen mektuplar, bütün tarih sevenleri şiddetle alâkadar edecektir.

Eserin fiyatı 100 kuruştur.

★ ★ ★

KAPAK RESMİMİZ: İkinci Bayezit (Aslı Topkapı Sarayı Müzesindedir. ARKA KAPAK : «Arzuhalci», (Brindizi'nin bir tablosu).

TARİH Dünyası

15 GÜNDE BİR ÇIKAR

★ Cilt 2 - Sayı 15 ★ 15 Kasım 1950 ★

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden: Niyazi Ahmet Banoğlu ★ İdarehane: İstanbul, Nuruosmaniye cad. No. 57, Şaka Matbaası 3 üncü kat, Telefon: 21649 ★ Abone şartları: Seneliği 12, altı aylığı 6 lira. Nüshası 50 kuruştur ★ Dizildiği ve basıldığı yer: ŞAKA Matbaası, İstanbul

Sadrıâzam Tevfik Paşa, yanında fesli ve üniformalı Halil Paşa (solunda), sağında Nafia Nazırı Norodenkyan Efendi olduğu halde bir seyahatte...

Abdülhamit II. ve Vilhelm II.

Büyük asker ve kıymetli tarihçi Halil Paşa (Tümgeneral Halil Sedes), Tarih Dünyası okuyucularına, yakın tarihin meçhul bir safhasını aydınlatmaktadır. Bizzat içinde yaşadığı devrin bu kıymetli hâtıraları, tarihimiz için de emsalsiz bir vesika teşkil edecek değerdedir

Yazan: **HALİL SEDES**, Emekli Tümgeneral

II. Sultan Abdülhamit'in saltanat devrinin nihayet bulduğu tarihtenberi aradan yarım asra yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen çirkin, kerih olduğu kadar da meş'um olan hafiyelik ve curnalcılık sanaât ve mesleğinin o devirde pek revaç bulmuş bulunduğunu hatırlayanlar çoktur. Hattâ sademesine uğramış olanlardan elân hayatta bulunanlar da olsa gerektir.

O zamanlar, ikinci meşrutiyetin ilânı tarihinden yani, 1908 senesinden evvel curnalcılığın Sarayın lütuf ve iltifatına mazhar olmak, me,muriyet, terfi ve nasıl olursa olsun bir menfaat elde etmek veya rakibini yere vurmak için, ihtiyar ve irtikâb olunan vicdansızlık ve hayasızlıkların, bir çok kerreler nefret uyandıracak cinayet ve alçaklıklar derecesine vardırdığı vaki idi.

Gerek İstanbulda ve gerek İmparatorluğun her köşe bucağında büyük, küçük her sınıf memurlar arasında bu habaseti kendilerine meslek edinmiş olanlar bulunduğu gibi, halk arasında da bu nevi adamlar az değildi.

İşin dikkata şayan olan bir ciheti de, me-

Halil Paşa, Almanyadan döndükten sonra...

mur olarak bir yere tayin edilenlere veya gönderilenlere Saray tarafından ayrıca özel şifre anahtarı verilerek; «Velinimeti Biminnetimiz Şevketlû Padişahımız Efendimiz Hazretlerine sadıkane hizmet edilmesi ve gerek resmî ve gerek resminin gayri her şeyi ve hele «nefsi nefisi humayunlarına taallûk» edecek hususatın dakika geçirilmeksizin bildirilmesi gibi tenbihatle, tayin edilen veya yola çıkarılan memurların esas görevlerinin hafiyelik olduğunun resmen mumaileyhime tebliğ olunması idi. Yani devlet me'murları adeta zorla hafiyeliğe sulûk ettirilirdi.

O tarihlerde Sarayın Erkânı arasında «Serhafiye» unvanını taşıyan yüksek bir me'mur da vardı.

Devlet memurları arasında bu işi benimsemek istemiyen veya beceremeyenler, şüphe altında kalır, terfi ve terakkiden mahrum ve hattâ memuriyetinden olurdu. O zamanın esef uyandıracak binbir ahvalinden biri de, az çok mevki sahabi zatların Saraya başvurarak Padişahtan, gerek şahıslarına ve gerek akraba ve tallûkatlarına memuriyet, terfi ve mükâfat dilemelerinin makbul sayılması idi. Aksi hal, adeta iğbirarı ve müstağni davrananların sadakatından şüpheyi davet ederdi.

Sultan Abdülhamit devrinde iç ve dış hadise ve gaileler eksik olmadığından hafiyeler, curnalları için sermaye ve mevzu bulmakta güçlük çekmezler ve mutadın hilâfı mevzu azalınca hayali hadiseler ve vak'alar icad ederlerdi.

Zamanımızda «Gestapo» namı altında bazı hükûmetlerde cari olan korkunç teşkilâtın bir başka türlüsü sayılabilecek olan bu tarzı idarede resmî hafiyelerden başka bir de, intikam almak veya habaset işlemiş olmak zevki ve hevesiyle curnalcılığı ihtiyar edenler vardı ki, en ziyade bunlardan korkulurdu.

Padişahın vehmini tahrik ederek fayda sağlamak maksadiyle kendi kendini curnal edenler veya ettirenler de vardı.

Kısacası, hele İstanbul halkı zamanla öyle bir baskı ve nezaret altına alınmıştı ki, iki ahbab ve hattâ yakın akraba birbirine itimad edemez, samimî bir hasbihalde dahi bulunamazdı. Çünkü, oğlun babayı veya babanın oğlunu curnal ettiği vaki olan hallerdendi.

Saraya devamlı gidenlerden değildim. Bununla beraber bazen resmî günlerde gitmek zaruri idi. Böyle bir günde Hacı Ali Paşanın odasına uğradım. Sultan Abdülhamid'in Başmabeyincisi bulunan bu zat, Sarayın en sevimli sisamalarından biri idi. Padişahın daha gençlik ve şehzadelik zamanındanberi hizmetinde bulunuyordu. Tahsili nakıs olmakla beraber fitri zekâveti uzun zaman içinde edindiği tecrübe sayesinde mühim mevki sahibi olmuş, Efendisinin de pek ziyade itimadını kazanmıştı. Ve hakikaten Saray Erkânı içinde en nüfüzlü olanlardandı.

Ziyaret sırasında müşareünileyhle görüşürken o sırada garip maâlde verilen bir curnal dolayısiyle söz bu vadiye intikal etti. Ve Hacı Ali Paşa, muhtelif yollardan gelen ve Padişaha takdim olunan curnal sayısının günde iki bini bulduğunu müteessirane söyledi. Hatta:

Bir gün dayanamayarak: «Şevketlim! bu curnalların hepsi yalan yanlış ve uydurma şeylerden ibaret! Kendinizi beyhude yere yoruyorsunuz!» demek cesaretinde bulunduğunu ve buna karşılık Sultan Abdülhamid'in:

«Evet! çoğunun düzme ve uydurma oldu-

ğunu bilmiyor değilim. Fakat içlerinden bir veya ikisinin doğru omladığına emin misin? Bir iki tanesinin doğru çıkması ihtiyar ettiğim zahmeti ve yorgunluğu gidermeğe kifayet eder!» cevabını verdiğini nakil ve hikâye etti.

Elhasıl salâhiyet sahibi bir zatın günde alınan ve hünkâra takdim olunan curnallar sayısının günde ikibine vardığı yolundaki beyanatı ve Sultan Abdülhamidin saltanatının 33 sene sürdüğü dikkat nazarına alınınca, curnallar yekûnunun astronomik bir sayıya vardığı anlaşılır.

Hayrete değer bir nokta da, Sultan Abdülhamdiin bu muazzam curnallar koleksiyonunu büyük dikkat ve ihtimamla muhafaza ettirmiş olmasıdır.

1909 senesi 13 Nisanında (31 mart 1325) hadisesini müteakib Sultan Albdülhamid'in iskatı üzerine bu evrak, Yıldız sarayından büyük sandıklar içinde. Serasker - Kapısı ve daha sonra Harbiye nezareti ve şimdi Üniversite olan binanın Taht veya cümlekapısının girerken sağ tarafındaki köşke nakledildi.

Curnalların tetkik ve tasnifi, üyelerinin sözü özü doğru sivil ve askerden mürekkeb bir komisyona havale olundu. Bununla beraber azalardan harice hiçbir malûmat sızdırmayacağına dair yeminle söz alındı. Ve filhakika komisyonun çalıştığı müddetçe harice hiç bir dedikodu aksetmedi.

Mamafih curnalların da tasnifi kabil olamadı. Hattâ Memleketin sükûn ve menfaati bakımından, muhafazaları da muzir görüldü. Çünkü değerli ve kıymetli zevatın bile curanlları çıktığı gibi, bazılarının da muhteviyatı memleketin iç ve dış siyasetine dokunacak mahiyette oldukları tebeyyün etti.

Binaenaleyh Balkan Savaşından sonra, bu muazzam ve acayip koleksiyon, hükûmetin kararıyle ateşe verildi ve tamamiyle imha edildi. Sahiblerinden hayatta bulunanlar da, derin azab ve büyük bir üzüntüden kurtuldular. Fakat iş bu neticeye varıncaya kadar, neşir ve ilân edilecek üzüntüleri içinde hastalanıp ölenler ve hattâ intihar edenler de oldu.

Şu başlangıçla, II. Sultan Abdülhamid devrinde hüküm sürmüş olan ahlâkî ve ruhî haleti kısaca izaha çalıştıktan sonra asıl sadede gelince:

31, Mart, 1325 hadisesinden sonra, bilindiği gibi, Sultan Abdülhamid ıskat olunarak, 25 Nisan 1909 tarihinde Sultan Mehmet Reşat V. Osmanlı tahtına iclas edildi. Bu gibi tebeddüllerin, münasebet tesis edilmiş bulunulan ya-

Halil Paşa, Almanyada süvari zabitliğinde...

bancı hükümdar ve hükûmet başkanlarına özel surette tebliğ teamûl icablarından olmakla, Sultan Reşad'ın culusunu Avrupadaki hükûmetlerin hükümdarlarına bildirmek üzere, biri esbak sadrazam Tevfik ve diğeri Müşir Gazi Ahmet Muhtar Paşaların başkanlığında iki heyet ödevlendirildi.

O sıralarda Hassa Ordusunun kurmay başkanlığında bulunmakla beraber, Hariciye Nazırı Rifat Paşa tarafından tebliğ olunan irade-i Padişahı mucibince askerî murahhas sıfatile birinci heyete iltihak ettim.

1909 Mayıs nihayetlerinde demiryolu ile yola çıkan heyet, evvelâ Viyana ve Petersburgda ödevini yerine getirdikten sonra, Berlin'e döndü.

Almanya hükûmetinin misafiri olarak heyet, o zamanlar Berlin'in en muhteşem otellerinden biri olan Adlon otelinde konakladı.

Ertesi 13 Haziran bir pazar günü idi. Saraydan tahsis edilen müteaddit saltanat arabalarına, Mihmandar refakatında binerek, (Unterdenlinden) buluvarını takiben bu caddenin müntehasında bulunan Saraya varıldı.

Günün pazar hem de güneşli oluşu şehir halkının çoğunu bu güzel caddeye sevk ve celb etmiş bulunduğundan, gidiş esnasında kesif bir halk tabakasının dostça tezahüratiyle karşılaştık, ve teheyyüçten kendimizi alamadık.

Tam saat 12 de, İmparator II. Vilhelm ve İmparatoriçe Oğusta Viktorya'nın teşrifatçıları delâletile huzura çıktık. Bu gibi merasimde takib olunan usule tevfikan heyetimiz başkanı Tevfik Paşa hamili olduğu nameyi takdim ettikten ve hal ve maslahata uygun sözler sarf olunduktan sonra, heyetimiz İmparator tarafından öğle yemeğine davetli olduğundan Sarayda kaldık.

Hükumdarlar ve heyet âzasından yani Tevfik Paşa, Nafia Nazırı Gabriyel Norodenkyan Efendi ve benden başka, Elçiliğimizin Erkânı, saray ricali, Hariciye Nazırı hazır olduğu halde sofraya oturuldu.

Ben ve bir çok emsalime askerliğin esas kaidelerini gözetmiş ve Osmanlı ordusuna kıymetli hizmetleriyle şöhret almış muhterem ve çok değerli hocamız Müşir Von de Goltz Paşa da —Feld Mareşal olarak— davetliler arasında idi. Sofranın tertibatına göre Müşarünileyh sağımda ve saray müşiri ve İmparatorun pek mutemedi suvari generali —yani Orgeneral— Kirschbah da solumda yer almıştı.

İmparator ve İmparatoriçe iki defa İstanbula gelmiş ve Yıldız'da Kendilerine sureti mahsusada yaptırılmış olan Merasim köşkünde misafir kaldıkları müddetçe binbir gece masallarını andıracak derecelerde izaz ve ikram görmüş olduklarından, resmî rabıta özel suretle takviye edilmişti.

Binaenaleyh saltanatın tebeddülünden ve meşrutiyetin ilânından, bu arada ordunun önemli bir rol oynamış olmasından müteessir ve hele teşekkül eden hükûmetin takip edeceği politikanın şekil ve renğinden endişeli görünüyorlardı. Bu üzüntünün bir sebebi de hükûmetimizin daha ziyade İngiltereye mütemayil bulunuşu olduğuna hamlolunabilirdi.

Bununla beraber gerek Hükümdar ailesi ve gerek hükûmet ricali heyete karşı iltifat ve izaz, ikramdan hali kalmadılar. Ancak Kayser teessürünü gizliyemeyerek ve münasebet getirerek, bir kaç defa hoşuna gittiğinden bahisle türkçe olarak: «Buda geçer yahu!» meşhur mislini tekrardan kendini alamadı.

Bir aralık solumda yer almış olduğunu söylediğim General Kirschbah, Kudüs'ta İmparatoriçe Viktorya Oğusta namına yapılan muazzam müessesenin inşası sıralarında bir çok defalar İstanbula gelerek Sultan Abdülhamidle görüştüğünü ve Sultanın mükâlemesinin ve ifadesi tarzının ve fikirlerinin pek ziyade tesiri altında kaldığını söyliyerek: «Böyle bir Padişahı nasıl olur da, millet beğenmeyib ıskat eder!» yolunda beyanatta bulundu ve teessür gösterdi.

Buna verdiğim cevap kısaca: «Pek iyi generalim! Hünkârın o güzel sözlerine inandınız mı idi?» sualinden ibaret oldu. Mumaileyh bu cevabım ve daha doğrusu sualim karşısında o kadar şaşırdı ki, bir şey söyliyemedi ve yalnız dikkatle yüzüme bakarak tebessümden ve hattâ gülmekten kendini alamadı. Sofradan kalktıktan sonra aramızda geçen muhavereyi İmparatoriçeye de, aynen nakletmiş olacak ki, müşarünileyha dikkatle yüzüme bakarak hem tebessüm etti ve hem de başile tasdik eder bir vaz' aldı.

Yemekten sonra İmparatorun hususi dairesine geçildi. Bu daire başlıca üç büyük salondan ibaret olup tamamiyle memleketimize ve Şarka ait nefis ve kıymettar eşya ile tezyin ve tefriş edilmişti. Vitrinlerde müzelere lâyık eski ve kıymetli şeyler göze çarpıyordu. Bunların çoğu ve en nadide ve kıymetlileri Sultan Abdülhamid tarafından hediye edilmislerdi. Bununla beraber aralarında garibtir ki, mevcudiyetlerine bir mâna verilemiyecek kadar değersiz olanları da vardi.

Hele salonlardan birinin duvarları üzerinden yelpazevari sırmalı bir çok kadın terliği yerleştirilmiş bulunması dikkat ve hayretimi üzerine çekti. Bu hayretimi Kayserim nazarından gizleyemedim. Esasen bir konuşma vesiylesi yaratmak istediği anlaşılan İmparator, hemen bulunduğum tarafa ve yanıma geldı.

— Bu terliklerin dikkat nazarınızı üzerlerine çekdiklerini görüyorum. Bunlar, birçokları gibi, benim de karımın terliki altında bulunduğuma delâlet ederler! Yani ben de —gülerek— Kılıbığım, dedi.

— Aman Efendim! zatı Haşmetpenahileri de, kılıbık olursanız! ya bizler ne oluruz? yolunda verdiğim cevab üzerine tekrar gülüşüldü.

(Devamı gelecek sayıda)

Yusuf İzzeddin Efendinin ziyafette resmî elbiseleriyle bulundurmak istediği Enderun efendileri...

Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi Nasıl İntihar Etti ?

Yazan: **İSMAİL BAYKAL**, Belediye Müzeleri Müdürü

Gelecek sayımızda bitecek olan bu yazı serisi, en meraklı safhasına girmiş bulunuyor. İsmail Baykal, bu seriden sonra, sekiz buçuk yıl maiyetinde bulunduğu Abdülmecide dair hâtıralarını neşredecektir ki, bu hâtıralarda şimdiye kadar meçhul kalmış birçok hakikatler tarihe mal edilmiş olacaktır.

Veliahd — Canım yanlış anlıyorsun, benim senden şüphem yoktur. Yalnız bana ihanet ediyorsun, yegâne ümidim olan bıçağı alıyorsun, diyerek gönlümü almıştı.

Bu hadiseden bir kaç gün sonra «bana bir tırnak makası getiriniz» emrini verdi. Saray usulü üzere bir piyataya ufak bir tülbentle makası koyarak götürdüm. Makası verdikten sonra geri çekilerek bekledim.

— Ne duruyorsun, şimdi git, icabında ben çağırırım, dedi. Maksadını biliyorum, makası yok edecek.

— Efendimiz, huzurunuza bir vazife ile geldim, vazifem bitmeden çıkamam, dediğimde, makası odanın ortasına fırlattı, ve: «hepiniz başımda birer musibetsiniz,» dedi. Ben de makası alarak dışarı çıktım.

Çocukları, Şükriye Sultan, Nizamettin Efendi, okuma çağına geliyor, kendisine arz edildiğinde «ben canımla uğraşıyorum, siz ne düşünüyorsunuz.» diyordu.

Ötedenberi bütün samimiyet ve sadakatlerile Veliahda bağlı bulunan eski dahiliye Müsteşarı Fuat Beyle biraderi, Efendinin teşrifatçısı Mehmet Ali Bey merhum (eski Şehir Eminlerinden) daima güzel sözlerle veliahdı oyalamağa ve düşüncesinin yanlış olduğundan bahisle iknaa çalışıyorlardı.

Bir gün huzurunda idim. Mehmed Ali Bey geldi, ve:

— Efendimiz, Sultan Efendi ile Şehzadenin tahsil zamanları gelmiştir. Hiç olmazsa ihzari mahiyette bir hocaya verip çalıştırsak, dediğinde:

— Aman Mehmed Ali Bey yine o terane. Allah aşkına bana dokunmayınız da ne yaparsanız yapınız, deyip sözü kesmişti ki, hakikaten ıztırab içinde idi. Çünkü ilmi seven ve daima cehaletin aleyhinde bulunan Yusuf İzzeddin Efendi, çocuklarının tahsilini düşünecek bir halde değildir. «ne yaparsanız yapınız» demesi, bir nevi okumalarını arzu ettiği mânasına geliyordu.

Bu sözlerden faydalanan Mehmed Ali Bey bizim ikamet ettiğimiz daireden bir kısmını dershane olarak tanzim ettirdi. Rauf Bey namında bir hoca getirip çocukların tahsilini başlattı.

Veliahd hayatından bezgin, neş'eli hayat geçirenlere adeta gıbta ediyordu. Bir gün Zincirlikuyu civarında yaya olarak geziniyorduk. saat tam 12, paydos zamanı, civarda çalışan rençberler bir kenara oturmuş, soğan ekmek yiyorlar. Bunları gören Veliahd bir lâhza durdu. Ve bize dönerek:

— Ah, ne mes'ud ve bahtiyar adamlar, dünya umurlarında değil. Şöyle bir yemek yiyemiyoruz, demişti.

914 birinci dünya harbi başlamış ve bu yılı takib eden ramazanda Suriyeden İstanbula bir hey'et gelmişti. Tabii olarak Padişahı ziyaret eden hey'et teşrifat kaidelerine göre Veliahdı da ziyaret etmişlerdi.

Vehmi devam etmekle beraber bu hey'etle konuşurken memleket hesabına bütün gücünü kullanarak parlak fikirler ortaya koymuş, misafirleri üzerinde iyi bir tesir bırakmış, misafirler de kendisine çok yakınlık göstermişlerdi.

Bu vaziyeti gören Veliahd, hey'eti İftara davet etti.

Kabul resmi bittikten sonra, bir aralık

— İsmail ben bir iş yaptım ama bilmem muvaffak olabilir miyiz, dedi ve ilâve etti, ben bu hey'eti perşembe akşamı iftara davet ettim. Bu daire de ufak, ne yapacağız? Hem cevap olarak:

— Mademki Efendimiz böyle arzu buyurmuşlar, bizler de vazifemizi ifa ederiz. dedim.

Keyfiyeti daire Müdürü Müfit Beyle görüştükten sonra yapılacak tertibatı kararlaştırdık. Fakat Efendi işi bize havale etmekle beraber kendisi de meşgul oluyor, ve:

— İsmail şimdi git Hazine Kethüdası Refik Beye benden selâm söyle, Enderunlu Beyler, ziyafet takımları ve sırmalı elbiselerile gelüb bu işi yapsınlar. Emrini vermişti ki, bunda da bir maksadı vardı. Şayed Saray bu isteğine razı olmazsa iş yine karışacaktı.

Esasen Veliahdın bu hey'et üzerinde bıraktığı iyi tesir ve iftara davet hadiseleri, Sarayın endişesini mucib olduğu seziliyordu.

Bu şartlar altında aldığım emri ifa etmek üzere Topkapı Sarayına giderek Hazine kethüdası Mehmed Refik Bey merhuma keyfiyeti anlattım. Ve aldığım cevab da şu idi: «İsmail Bey biliyorsun elbiseler ve takımlar Konyadadır. Yalnız Enderun Beylerinden ne emir buyurulursa gönderebilirim.» ben de, Saraydaki sofra takımlarını en ince teferruatına kadar bildiğim için:

— Efendim gümüş takımlar yoksa diğer takımlardan alabiliriz dediğimde:

— Hayır burada yoktur, demekle beraber, İsmail Bey vaziyet naziktir, bunu siz de takdir edersiniz, onun için beni fazla sıkıştırmayınız, diye ilâve etti. Ve çok nazik olan bu zat: sıkmadan yanından ayrıldım.

Daire kapısı önüne geldiğim zaman Hazinei Hümayun Başkâtibi İzzet Bey merhumla karşılaştım. Beni bekliyormuş:

— Beyefendi bu nasıl iş? Vakıa kethüda Bey rumuzla keyfiyete işaret etti ama yine işin esasına vakıf olamadım, dedim.

Her işte kolaylık göstermek için yaradılmış olan İzzet Bey:

— Şimdi size bir şey söyliyeceğim, aramızda bir sır olarak kalacak, elbiseler de sofra takımları da hepsi buradadır. Fakat bunların verilmesini zatı şahane kat'iyyen istemiyor, dedi. Bunun üzerine ben de

— Beyefendi şimdi iş size kaldı, bu mes'eleyi Padişahla Veliahdın arasını bozmadan hal edemez miyiz. Dedim:

— Hiç merak etme, ben bir çarei hal bulurum demesile kalbimde bir ferahlık his ederek saraydan ayrıldım.

Şimdi bu mes'eleyi Veliahda nasıl arzedebileceğiz. Daire Müdürü Müfid Beyle birlikte

yanına girerek keyfiyeti daha mülâyim bir surette gayet tabiî bir halmiş gibi arz ettik. Dehşetli surette kızan Veliahd, Müfid Beye dönerek:

— Müfid Bey, ben bu iftar ziyafetinden vazgeçtim. Kendilerine birer tezkere yazarak beyanı mazeret edersin» dedi, biz olanca kuvvetimizle iknaa çalışarak, bu takımlar gelmeden de bu işi hal edebilecek durumda olduğumuzu bildiriyorduk. Veliahd:

— Canım Müfid Bey bir çocuk gibi beni iknaa çalışıyorsunuz. Ben Sarayın ne maksad takib ettiğini biliyorum. Bunlar benden ne istiyorlar da böyle hareket ediyorlar bir türlü anlıyamıyorum diyordu. Fazla ısrar etmeden yanından ayrıldık.

Dışarı çıktığımızda Müfid Bey:

— İsmail Bey, ne yapacağız, vaziyet çok fena ,dedi.

— Siz merak etmeyiniz, ben onun bir kolayını bulurum, dedim.

Veliahdın huzurundayım:

— İsmail iyi yapmadım mı, dedi, kemalı safiyet ve ciddiyetle:

— Çok isabet buyurdunuz, tabiîdir ki bu vaziyet karşısında ziyafet verilmez, dedim. Ve bu sözlerimde ısrar ediyordum. Böyle hareket etmek lâzımdı. Çünkü aksi iddianın iyi netice vermiyeceğini biliyordum. Düşündü ve tekrarladı:

— İsmail sen çok temiz bir adam olmakla beraber kıt düşünüyorsun, aklın ermiyor. Hiç koca bir hey'ete nasıl iftara gelme denilebilir. Ben bu milletin Veliahdıyım. Sonra ne derler adama. Yalnız bu işi nasıl yaparsınız» o vakit:

— Efendimiz emir buyururlar, bendeleri de ifa ederim. Siz bu gibi şeylerle neden meşgul olup üzülüyorsunuz. Bunlar bizlere tealluk eden işlerdir dediğimde:

— Pek âlâ Müfid Beye söyle, lâzımgeleni yapınız, emrini vermekle bizler de bu müşkülden kurtulmuş olduk.

Misafirler ağırlandı. Yemekte nutuklar söylendi. Aynı zamanda Suriye Hey'eti reisi Veliahdı Suriyeye davet etmişti.

★

Şeker Bayramı münasebetile Dolmabahce Sarayındayız.

Sarayın vermediği sırmalı elbiseleri giymiş Enderunluların Veliahda çukulatalı süt ikram etmek üzere gelmekte olduklarını gördüm. Ne yapacaktım. Bütün yalanlarımız meydana çıkacak, kendisi de sinirlenecekti.

Hemen Zül-veçheyn merdiveninden çıkmakta olan Enderunlu arkadaşlarımdan merhum Selim ve Eyüb Beylere yaklaşarak:

— Aman Efendi Hazretleri elbiseleri sorarlarsa bu akşam Konyadan geldi deyiniz, dedim.

Veliahdın odasının yanına geldiklerinde kapıyı açtım. Enderunlular sırmalı elbise ve ellerinde gümüş tepsilerle içeri girdiler, takdim ederlerken Veliahd hem fincanı alıyor ve hem de bana bakarak başını sallıyor, dişlerini sıkıyordu. Beyler çıktı ben kaldım.

Veliahd — Gördün mü yaptığınız işi, hani elbise ve takımlar Konyada idi .

— Evet Efendimiz kulunuzun da nazarı dikkatini celb etti, arkadaşlara sordum. Bu gece Konyadan gelmiş ve sabahleyin aldıklarını ve hattâ ütülenmesine bile vakit kâlmadan giydiklerini söylediler. Eğer kulunuza itimad buyurmazsanız Enderunlu bendelerinizi çağırayım sual buyurunuz.

— Aferin buna da bir kulp buldun ,yani sana da divecek yok, niçin avukat olmadın şaşılacak şey, dedi.

Her hastalığın kendine mahsus bir seyri olduğuna göre sinir hastalığına mübtelâ olan Veliahd'ın ileri sürdüğü iddialara karşı aksi istikametin yer almış bulunması, yapılan bütün muameleler, vehmini tahrik edecek bir durum arzediyordu.

Vehmin devam ettiği müddetçe bu durumdan faidelenmek için bazı kimseler harekete geçmişlerdi. Yalnız şurasını belirtmek lâzımdır ki bunda Veliahda karşı kat'iyyen bir kasd mevcut değildi. Onlar yalnız ve yalnız kendi menfaatleri peşinde idiler. Bunda Hem Padişah ve hem de Veliahd ruhan ıstırap duyuyorlardı.

Yukarda da arzettiğimiz gibi bu gibi kimseler, meselâ, Padişaha gidüp «Veliahdın Padişah olmak kaygusunda olduğunu, elinden gelen progandaları yaptığını söyliyorlar, ihsanlarını alıyorlardı.

Beriyandan Veliahda gelib, «Zat-i Şahanenin iki ayağı çukurdadır. Makam-ı saltanat size yaklaşmıştır» gibi sözlerle izharı hulus ediyorlardı. Halbuki Veliahd. Padişahın ölmesini hiç istemiyordu. Çünkü, kendisi için asıl felâket Padişahın öldüğü gün başlıyacaktı.

Bu cümleden olarak Sultan Reşadın mesane ameliyatında, Sarayın çektiği üzüntülerin hemen aynı Veliahd'ın dairesinde de mevcuttu. Ameliyat olduğu gün ve gecesi en buhranlı günler yaşadık. Veliahd o gece sabahlara ka-

dar uyumadığı gibi ertesi gün mutadı hilâfına sabahın saat sekizinde selâmlık dairesine çıkmıştı. Padişah iyileştikçe Veliahd'da iyileşiyordu.

Biraz acı olmakla beraber ne yapalım ki tarih ilminin emrine uymak mecburiyetile bu hususları tevsik edecek bir hadiseyi arz edeyim.

Veliahdın günlük hayatını öğrenmek isteyen Hükümdar, bizlerden de yardım istiyordu. Bir gün Padişahın kilerci başısı, çok sevdiğim arkadaşım Cemal Bey merhuma Beşiktaşta tesadüf ettim. Ve şu teklifle karşılaştım. «Yahu İsmail Bey Zatı şahane size güceniyor, kendisi Enderunlu olduğu halde bize gelüb Veliahd hakkında hiç bir malûmat vermiyor, İsterse o vazifeyi terk etsin, bugün aldığı maaşın iki mislini veririm, buyuruyorlar» demişti. Cevap olarak:

«Biz Enderunlular namusumuzu para ile satmayız, bu bir nevi hafiyeliktir. Hem Veliahd'ın ekmeğini yiyeceğim ve hem de gelüb aleyhinde malûmat vereceğim, öyle mi, hayır, ben bunu yapamam, Cemal Bey» dedim ve ayrıldım.

Görülüyor ki menfaat peşinde koşanlar, alamadıkları bilgileri tamamlamak için bizleri öne sürüyorlardı. Kanaatimizce ihtiyar olan Padişahı haklı bulmak yerinde olur. Çünkü tarihî vakıaları gözden geçirdiğine hiç şüphe etmediğimiz bu zat da bir insandır. Elbette aleyhinde çevrildiği söylenen entrikaları öğrenmek ister.

★

Veliahd Çanakkalede:

1915 temmuz ayındayız, Veliahdın Çanakkale Harekât sahasının teftişi Hükûmetçe kararlaştırılmış olduğundan hareket için hazırlanıldığı günlerde oldukça ileri bir hararetle evimde hasta yatmakta idim. Birden Beşir Ağayı karşımda buldum. «Şimdi Efendimiz sizi istiyor, kendi otomobili ile götürmeğe geldim» dedi. Beni yatakta gördüğü halde memleket namına bu fedakârlığın yapılması lâzımgeldiğini, zira beraberinde gitmez isem Veliahdın da gitmiyeceğini kat'iyyetle beyan ettiğini söyledi.

Ayakta duramıyacak bir halde yatağımdan kalktım, hazırlanıp inliyerek gittim. Huzuruna çıktığımda «İsmail nen var, ben Çanakkaleye gidiyorum beraber gideceğiz, emrini verdi. Ben

— Efendimiz emir buhurursunuz, gideyim, fakat bir hizmetinizde bulunamıyacağım gibi bir kimsenin de bendenize bakmak için gitmesi lâzımdır, dedim. Bu sırada Huzurda bulunan Mehmed Ali Bey son derece sinirlendi, ve «Efendimiz görüyorsunuz adam ölüyor siz hâlâ Çanakkale seyahatinden bahis buyuruyorsunuz», dedi ve huzurdan çıktı.

Veliahd — İsmail senden bir hizmet istemiyorum, hatırım için beni bırakma. Dedi, dayanamadım:

— Ferman Efendimizin, gidiyorum, dedim, ve ertesi günü hareket ettik.

Saroz körfezi kıyılarındayız. Düşman gemileri taarruza hazır bir vaziyette bulundukları için bütün askerî nakliyat geceleri icra ediliyordu. Biz de bunların arasına katıldık. Başta Veliahdın otomobili olmak üzere bütün otomobillerin fenerlerinin söndürülmesi bildirilmişti. Ani bir bombardımana uğradık. Atılan dokuz mermiden üç tanesi bizim otomobilin yakınından geçmişti. Sür'ati arttırarak Gelibolu sırtlarında bir dinlenme yapıldı. Bu sırada haber aldık ki bu hadiseye Veliahd'ın yolda şoföre verdiği bir emirle otomobilin fenerlerinin yakılması sebe bolmuştur.

Doğruca Akbaş'ta Fon Leyman Paşa karargâhında yerleştik. O gün Arıburnu ve sonra Seddülbahir karargâhlarına gidilerek normal teftişler yapıldı. Yalnız dehşetli top sesleri arasında, bir aralık usulca «İsmail galiba Vahdeddin Cülûs ediyor» demesi üzerine «Aman Efendimiz merhamet buyurunuz, burası harb sahası, cülus toplarının burada ne işi var. Bu kadar ses veren cülus topu olur mu. Görüyorsunuz düştüğü yerleri harmana çevirmiş, dedim.

Geceyi karargâhta (Akbaşta) geçirdik, ikinci günü Çanakkaleye geçilerek bütün istihkâmları Cevat Paşa ile gezdiler. Gece Gelibolu'ya döndük.

Yanıma girdiğinde; İsmail ben nasıl olsa bir felâkete maruz kalırsam intihar edeceğim, bari bir top gelse de şuracıkta şehid olsam.» dedi, biraz lâtife yollu:

— Aman efendimiz bizde kanser olmadığ. için bu şekilde ölmeğe pek razı değiliz, bu işde bizleri af buyursanız çok iyiolurdediğimde,» kahkaha ile güldü ve «Amma korkak adammışsın» dedi.

İstanbuldayız, Sadrazam Said Halim Paşa v ediğer vükelâ (Vekiller hey'eti) ayrı ayrı gelip vaziyeti siyasiyye hakkında izahat veriyorlar, Veliahd bunları normal olarak dinliyor, bazan da mütalea serd ediyor, bu hey'etler arasında kendisince mülâyim gördüklerine derdini açıyor. *(Sonu gelecek sayımızda)*

18 Sekbanlara ait yegâne kalmış mezar taşları ve kitabeleri...

İstanbul Mezarlıklarında Fatih'im Adamları

Tarih Dünyası, bu yazı serisiyle, tarihimizin şimdiye kadar asla meşgul olunmamış bir sahifesini açmaktadır. Büyük Fatihin 500 üncü yılı hazırlıkları için de en kıymetli bir vesika olacak olan bu seride, Fatih Sultan Mehmet'le İstanbul fethinde bulunan ve hizmeti geçenlerden İstanbul mezarlıklarında mezarları mevcut şahısları birer birer okuyucularımıza ve tarih âlemine sunacağız. Bu hususta en salâhiyetli bir arkadaşımız olan Cemaleddin Server, yıllarca çalışarak, bir ömür pahasına bu kıymetli etüdü hazırlamıştır.

İnsanların nüfus kütüğü, sicil tarihi olan mezarlar, bilhassa İstanbul mezarları bir âlemdir. İrfan ve zarafet adamı olan Mevleviler, kabristan olan yerlere «Hâmuşhane», yahut «Hâmuşhanlık» derler, yani sessizler diyarı demek. Evet hakikaten öyledir; konuşmazlar, servilerin hışırtısından başka sesleri yoktur. Fakat o sessiz, sadasız gibi görünen mezar taşları, görene, anlıyana neler söylemez, neler anlatmazlar. Bütün bir mazi, bütün bir tarih, onun mübarek sinesinde dile gelir.

Hiç şüphe edilmemelidir ki, Türk ve İslâm medeniyetinin en kuvvetli mahsullerinden biri de bu mezarlar ve «kitabe» dediğimiz mezar taşlarıdır. Eskilerin «mahkûkât» dediği bu taş vesikaların pek büyük kıymet ve ehemmiyeti vardır.

İlim ve tarih bakımından düşünürsek, millî kültürümüz, millî servetimiz için me-

zarlar, tükenmez, emsalsiz birer hazinedir Taşlarında, kitabelerinde, yani taştan şiir olmuş âbidelerinde bütün bir devrin medeniyetini okuruz. Bu taşların üzerinde, ait olduğu asrın içtimaî kıymetlerini, sanat hünerlerini bulmak da mümkündür. Şarkta «Seng-tıraşlık» tabir olunan taş yontma ve süsleme sanatının, eski Türk mimarlığının harikulâde örneklerini burada bulabilirsiniz.

«Güzel yazı» da ileri gitmiş büyük, sanatkâr hattatların pırlanta değerindeki şaheserlerini -ki muhtelif devirlerin sanat tarihini yazacak veya araştıracak tarihçinin bol bol faydalanacağı vesikaların en mühimmini teşkil eder- hususiyle kabir taşlarına ayrıca ziynet veren, sanatlı, nakışlı başlıklar, kabartma çiçeklerle süslenmiş «şahide»ler, kendi devrinin geyim kuşamını, yani halktan, saraydan, «ilmiye» den, mülkiyeden, hulâsa asker, esnaf ve «Enderun» dan, tarikat ve tasavvuf adamlarına kadar muhtelif mesleklere mensup her sınıf insanın giydiği ayrı ayrı serpuşları ve sahiplerinin hususî hüviyetlerini gösterir. Zamanının bir nevi üniformu sayılan bu serpuşların, muhtelif zamanlarda ne gibi şekillere ve güzelliklere girdiğini, bunların vasıtasiyle kolayca öğrenmek ve tesbit etmek kabildir. Bunlar göz önünde dururken artık yatanın kim olduğunu sormağa lüzum kalmaz; «kitabe», şahsın «hüviyet cüzdanı» dır. Keza tasavvuf teşkilâtına dair çeşitl iremizler taşıyan «tac-ı şerif» ler ve onun yanındaki tarikat kostümleri, hattâ her çağda değişen lehçe ve şive farklariyle birbirinden ayrı, birbirinden güzel eski ve klâsik edebiyatı, meçhul ve ihmalin karanlığına saplanmış birçok memleket büyüklerini, yani şan, şeref dolu bir yığın insanı, -hâlâ yaşayan ve konuşan şahsiyetleriyle- kuru «tezkire» lerde, «tuhfe» lerde değil, daima kendi yerinde, yani en sağlam evlerin kurulduğu servi diplerinde görebilirsiniz.

⁂

Serviler içinde, «kitabe» sohbetiyle geçen zamanımız, on yıldan fazladır. Buna sebep de; -Cenab-ı Hakkın ihsan ü âtıfetiyle tamamlamağa çalıştığımız «İstanbul Tekkeleri Tarihi» olmuştur. Benim yarı ciddî, yarı lâtife olarak «cinnet-i celile» dediğim bu mezar mezar dolaşma ve «kitabe» toplama hevesine -eğer delilik değilse- ilk defa mer-

Sağda Mimar Ayas'ın, ortada 18 Sekbanlardan birinin mezarı ve solda, sadece bir arsa haline gelmiş olan Hayderhanenin bugünkü perişan hali ve bir mezar...

Hayderhanenin yıkılmadan evvel fotoğrafı alınmış kapı kitabesi...

hum Abdülkadir Erdoğan'la çok değerli dostum Hammamî zade İhsan'dan aşılandım.

1941 den 43 e kadar Türk Tarih Kurumu namına, yine mezarlar müfettişliği (!) yaparken bu defa da kolbaşımız ve muhterem ağabeyimiz Rıfkı Melûlün, yani kıymet ve fazilet derecesini ölçmekte daima âciz kaldığım bu insan dostun, devamlı ve samimî teşvikleriyle o sessiz ve ihtirassız âlemin gönüllü birer seyyahı olduk. Şehrin imar plânı icabı açılacak dar ve geçilmez sokaklarla, köşe başlarına rastlıyan, bazan da büyük cadde ve meydanların ortasına gelen mezrların, haliyle yerlerinden kaldırılacağını düşünerek, buna benzer birtakım medenî ve zarurî âmilleri de göz önünde bulundurarak «Fatih» ile ilgisi olan şahısların mezar kitabelerini de ayrıca yazmış ve derlemiştim. miktarı bir haylı olan bu kıymettar kitabeleri şimdi birer birer göreceğiz. Fakat mademki makalenin asıl özü, «Fatih» ile ilgili bulunuyor. Şu halde biz de onun kendi semtinden ve çevresinden başlıyalım:

18 Sekbanlar:

Bu kelime, Farsçadır; köpeğe bakan demektir, «Fatih» in maiyetinde gelip fetihte şehit düşen (18) nefer «sekban» dır ki «seğmen» de denilirdi. Bunları ayı avlamağa mahsus köpeklerin muhafazasına memurken sonradan orduda rütbe alarak bir nevi tüfekli asker olmuşlardır. 34 «orta» dan, yani bölükten ibaret bulunup komutanlarına «Sekbanbaşı» tabir edilir.

18 inci sekban bölüğünün diğer bir adı da «Kâtib-i Sekbânan» dır.

20 nci bölüğüne, «Kethüda-yi Sekbânan» adı verilir.

33 üncü bölük, aynı zamanda «avcı» dır, bunların başındaki âmire, «Serşikârî» derler. Şehzade karakolunun yanından giren «Kemal Paşa caddesi» üzerinde, halen «Fatih» türbesinin so ntürbedarı merhum Hafız Hasan Efendinin ailesinin oturduğu «Kadı Hüsameddin Camişerifi» nin mihrabı önünde, şehit düştükleri gayet büyük hazirenin (1) içinde yatmaktadırlar. Müteaddit yangınlardan sonra kabirlerinin yeri, belirsiz hale gelmiştir. Sonradan hepsinin namına bir taş

---

(1) Bu kelimenin Türkçede karşılığı «ağıl» dır. Fakat burada cami, tekke, türbe mezarları gibi etrafı duvarla çevrili hususî kabristan mânasına gelen bir tabir olduğundan aynen kullanıyorum.

Fatihin mimarlarından Mimar Ayas'ın mezar taşından muhtelif görünüşler

yazdırılarak pencerelerden birinin önüne konulmuş olduğunu görüyoruz. Filizî renkte, dört köşeli mermer üzerine «nesih» ile yazılmış kitabe şudur:

«Fatih Sultan Muhammed Han Hazretleriyle maan teşrif buyurup bu mahalde şehiden vefat eden on sekiz nefer sekban aleyhim-ür-rahmetü vel-gufran hazretlerinin ruh-i pür-fütuhlariyçün el-Fâtiha.

(Tarihi yoktur.)

Hazirenin «18 Sekbanlar sokağı» na bakan yüzünde ise sıra ile 10 penceresi olup soldan ikincisinin üstünde, yine mıstarlı, beyaz mermer üzerine sanatkâr bir elin güzel bir «sülüs» ile istiflediği üç satırdan ibaret bir kitabe daha okumaktayız ki yazısı gerçekten güzel ve değerlidir:

«Eb-ül-Fetih Sultan Muhammed Han aleyh-ir-rahmetü vel-gufran Hazretlerinin maiyetinde bulunan veleni'm-el-ceyş zalik-el-ceyş mediha-i Nebeviyesine mazhar olan zevattan olup bu mahalde nuş-i şehdâbe-i şehadet eden on sekiz sekbanların ervalı-i şerifesiyçün el-Fâtiha. Sene 857.»

Bu güzel kiatbenin bulunduuğ pencerenin biraz arkasında yatan «Sekbanlar Kethudası» *Hızır oğlu Hamza*'nın, baş şahidesinde de sülüs celisi ile şunlar yazılıdır:

«Hüvel-Hallâk-ul-Bakî. Kethuda-yi şüheda-yi sekban Hamza bin Hızır Hazretlerinin ruhuna Fâtiha. Sene H. 857.»

Kitabesi güzel yazılmış olduğu gibi başındaki Yeniçeri kavuğu da sanatkârane sarılmıştır.

Diğerlerinin kabirleri, kitabeleri mevcut olmadığı için isimlerini bilemiyoruz.

Mimar Ayas:

Fatih'in mimarlarından olup 892 Rebiülâhırının 18 inde vefat etmiştir. Saraçhane başında, kendi adını taşıyan camişerifin arkasında, bulvara bakan taraftaki duvarı yıkılmış, bakımsız hazirede metfundur. Etrafı demir parmaklıkla çevrili ve çift «şahide» li kabrinin kitabesi, devrin en eski yazılarındandır.

Fakat Fatih'in mimarı olduğu bu kitabeye yazılmamıştır. Sonradan yazdırılan iki ayrı kitabede bu cihetin tasrih edildiğini görüyoruz. Zamanının kıymettar ve orijinal «sülüs celisi» ile meydana getirilen birinci Arapça kitabede, ne yazık ki imlâ yanlışı da vardır. Baş şahide, şöyle başlamakta:

«Mât-el-merhum-ül-mağfur El-mi'mar üstaz Ayas...»

Ayak şahidesinde:

«Rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsia-fis-sâmini aşer fî Rebiül'âhıre, 892.»

Hazirenin Horhor caddesine bakan 6 pencereli yüzünde ise, sonradan konulmuş oldukça eski bir sülüsle yazılı küçük kitabe, insanı sinirlendirecek derecede bozuk ve galattır. Okuyalım.

«Metfun, Eb-ül-Feth Sultan Muhammed Han-ı Gazi Hazretlerinin mimarı üstaz Ayas. Sene H. 892.»

Baştaki «metfun» kelimesi, eski harflerin imlâsına göre «dal» ile yazılması lâzım gelirken hattat-ı fâsidimiz, bunu «t» yapmış, «üstaz» a bir de «vav» katmış, «Ayas» adının sonundaki «sin» i de, «se» ye çevirmiş, yani pek hünerli ve muvaffakiyetli bir ifsat adaptesi meydana çıkarmıştır. Allah razı olsun...

Camişerifin tramvay caddesindeki yüzünde, iki pencere arasında ve yukarıda bir üçüncü kitabe daha vardır ki; diğerlerine

göre sonuncusu ve en yenisi olmak itibariyle -hamdolsun- imlâsında birden fazla yanlış yapılmamış, fakat ne garip, ne acayip bir tesadüftür ki bunun da tarihi doğru yazılmamıştır. Yarısı Osmanlıca, yarısı Arapça olarak tertip edilen şu kitabeye bakınız:

«Cennet-mekân Firdevs-âşiyan ve cealel-cennete mesvâhü (1) Eb-ül-Fetih Sultan Muhammed Han Hazretlerinin mi'marı sahib-ül-hayat üstat mimar Ayas merhumun ruhiyçün ve cemi-i ehl-i iman ruhiyçün Rı-
zaen lilâhi taâlâ el-Fâtiha, 873»

Yazısı «nesih» tir. Görüyorsunuz ki üç kitabe de birbiriyle yanlış yarışına çıkmıştır. Koca mimara, doğru dürüst bir taş yazdırılamamış, bu okuduğunuz sonuncu kitabede de, vefatından tam 20 yıl önce toprağa sokulmuştur.

Biraz yüksekte ve köşe başında olan camişerif, «Hadika» nın yazdığına göre, Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Minberi -Saraçhane halkının Evkafta istidası üzerine- sonradan konulmuştur.

Şeyh Aliy-yül-Hayderî:

Fatih'in alemdarlarından bilinen bu zatın diğer adı «Haydar Dede» dir.

Saraçhane başına pek yakın olan «Horhor caddesi» üzerinde, kendi adiyle «Haydarhane mahallesi» nde ve Mimar Ayas camişerifinin arkadan biraz aşağısında, şimdiki «Kavalalı sokağı» nın başında, 35 numaralı kapıdan girilen tekke arsasının içinde gömülüdür.

Yine kendi adı verilerek «Hayderihane» denilen ve aslında mescit olarak yapılan bu dergâh-ı şerifin yeri, yine «Hadika» dan öğrendiğimize göre önceden bir kilise imiş.

Mescidi yaptırıp, sonradan «Meşihat» koymak suretiyle tekke haline getiren «Şeyh Ali Hayder Dede hakkında «Sicill-i Osmanî» şu kısa ve yanlış malûmatı vermektedir:

«Ali Efendi, Meşayih-i Halvetiyedendir. Haydarhaneyi bina etmiştir. Alâüddin-i Rumiî-i Halvetî diye meşhurdur.»

Halbuki Halvetiye ricalinden ve «Seyyid Yahya-yi Şirvanî» halifelerinden bulunan «Şeyh Ali Alâüddin», başka bir zattır. Yaptırdığı dergâh ise, yine o civarda, fakat «Sofular» da, Molla Hüsrev mahallesinde, «Akar Çeşme sokağı» nın içindedir; «Alâüd-din tekkesi» diye maruftur. Sonra «Alâüddin Efendi» «Rumî» değil «Kefevî» dir. Tekkesi, «Halvetiye» den iken son zamanlarda «Celvetiye» ye geçmiştir. «Hayder Dede»nin Haydarhane'si ise «Kadiriye» dendir. «Eşrefiye» ve «Rumiye» kollarına da intikal eylemiştir.

«Şeyh Aliy-yül-Hayderî» nin, tekkenin tevhithanesi içinde, mihrabın sol tarafındaki küçük ahşap türbede, o zamanlar ziyaret edilen sandukası vardı. Kendisinden sonra tekkeye nam bırakan oğlu «Hüseyn-ül-Hayderî de, hemen yanında metfun bulunuyordu. Tekke yanınca bunlar ortadan kaybolmuştur.

1312 de, tekkenin yeniden ihya edilmesi üzerine Nâzım-ül-Hikem Hamdi Bey merhum, şu fevkalâde güzel «tarih» i vücuda getirmişti:

Feyz-i lûtfu Hazret-i Abdülhamid-i ekremin
Eyledi âbâd pek çok hane vü kâşaneyi
Etti ihya-yi tekâyâ kıldı mescitler bina
Seyredin âsâr-ı lûtf-i hüsrev-i ferzaneyi
Yaptı ezcümle Hüseyn-i Hayderînin tekkesin
Neşr için feyz-i ulüvv-i himmet-i şâhâneyi
Şâd edüp ruh-i alemdar-ı Cenab-ı Fatihi
Vakf-ı şükran etti merdan-ı riya-bigâneyi
Yâd-ı lûtfun zamm-i evrad eyliyor her Kadirî
Zeyb-i dest ettikçe her gün sübha-i sad daneyi
Eylemez nisyan-ı ihsan mest ü hayran olsa da
Gavs-i Geylânî elinden nuş eden peymaneyi
Gördüm itmamın dedim Hamdi güher tarihini
Eylemiş Abdülhamid ihya şu Hayderhaneyi

Sene H. 1312

Son zamanlarda bakımsızlık yüzünden çok harap bir hal alan «Hayderhane» nin 1929 da evvelâ çatısı çökmüş, sonra da tamamiyle yıkılarak bugünkü metruk arsa şekline girmiştir. Ortada görünen kısım, selâmlığın üç viran odasıdır ki, bunların içinde şimdi Evkafın yerleştirdiği kiracılar oturmaktadır.

Yakın zamana kadar cümle kapısının üstünde, talik yazı ile yazılmış edebî bir nefise halinde duran o pek kıymettar «tarih» manzumesi de, tekkenin karşısındaki 56 ncı ilkokulun başöğretmenliği tarafından 1950 Mayısının başlarında Fatih Belediyesinin Fen İşlerine, «Kapının çökmek tehlikesi vardır» diye yazması üzerine, hemen ilk fırsat ve süratte kapı yıktırılmış, kitabe taşı da yerinden kaldırılmıştır.

Cemaleddin Server

---

(1) Türkçemizdeki «Makamı cennet olsun...» temennisinin Arapçasıdır.

İttihat ve Terakkî Hükûmeti Nasıl Devrilecekti ?

İttihat ve Terakki Fırkasının muhaliflerinden olarak birçok hâdiselerde rol almış olan Ahmet Bedevi Kuran, bu yazısında, İttihat ve Terakki Fırkasını nasıl devirmek istediklerini, kendi görüşüne göre izah etmektedir.

Yazan: **AHMET BEDEVİ KURAN**

Balkan Harbi devam ederken İttihad ve Terakki teşekkülleri Bâbıâli baskınını yapmış, Harbiye Nazırı Nazım Paşa ve iki yâver öldürüldükten sonra Kâmil Paşa hükûmetini iskat etmişler ve iktidara geçmişlerdi.

Yeni Hükûmetin ilk işi bazı muhalifleri tevkif ve âtıl bir hale koymak olmuştu.

Fakat İttihad ve Terakki Cemiyeti hakkında memlekette büyük bir iğbirar mevcuddu. Trablusgarb ve Balkan Harplerinin ihmalleri yüzünden çıktığı kabul olunuyor ve memlekette tazyik siyasetinin mucidi addediliyorlardı. Bundan dolayı tekrar hükûmetin başına gelmeleri hoşnudsuzluğu kamçılamıştı. İdareleri zamanında damokrasi esaslarına riayet edilmediği, keyfî hareketlerle zümre tahakkümü kurdukları ve memleketi uçuruma sürükledikleri söyleniyordu.

Hulâsa acı tecrübelere yeniden katlanmak istenmiyordu.

Muhalefet işlerinde bizler fîsebilillâh gönüllü idik; memleket mukadderatını zarardan korumak için, icabı halinde, harekete geçmeyi tabiî buluyorduk. Bu maksadla Sabahaddin Beyin fikir arkadaşları yeni hamlelere atılırken İtilâf Fırkasından Sadık Bey, Damad Salih Paşa ve Şâban Bey gizli teşebbüslere koyulmuş, Gümülcüneli İsmail ve Muhib Beyler de Pertev Tevfik ve Tâceddin Zâde Hakkı Beyler gibi ateşli gençlerle bir takım tehlikeli hazırlıklara başlamışlardı.

İşin en garibi, bizler Ahmed Muhtar ve Kâmil Paşa kabinelerine taraftarlık etmediğimiz ve İtilâf Fırkasile fikir birliği yapamadığımız halde bu defa İttihad ve Terakki Hükûmetinin iskatı meselesinde bu teşekkülle mesai birliği kurmuş vaziyette idik.

Prens Sabahaddin, İsviçrede, Satvet Lûtfi Beyle beraber...

Bizimle mücadele arkadaşlığı yapanlar arasında sabık Madrid Ataşemiliteri Kemal Paşa, Erkânıharb Binbaşılarından Gelibolulu Kemal ve Yüzbaşı Kadri Beyler ilk safda rol alanlardandı.

Kandillideki Kıbrisli yalısı da hareket üslerinden birini teşkil ediyor, Kıbrıslı Şevket ve Halid Beyler de bu hususlaki temayüllerini esirgemiyorlardı.

Bizim grupta Satvet Lûtfi Bey baş rolü almış bulunuyordu.

Bizler itidal ile ve halkı kazanmak suretile iktidarın İttihad ve Terakki ricalinden alınması fikrine bağlı bulunuyorduk.

Halbuki Yüzbaşı Kâzım ve arkadaşı Nazmi Beyler mutlaka kan dökülmesine ta-

raftarlık gösteriyorlar, İttihad ve Terakki ileri gelenlerinden bir kaçının ortadan kaldırılması lüzumunu şiddetle müdafaa ediyorlardı. İlk hamlede müfritlerle mutediller arasında bir anlaşamamazlık baş göstermişti. Bu suretle düşüncelere göre gruplaşmak cereyanları vücud bulmuş, iki cepheye ayrılmıştı: Mutediller ve Müfritler.

Şunu da işaret edeyim ki Hükûmet aleyhine cephe alan elemanlar yalnız yukarıda bahsi geçenlerden ibaret değildi Ben burada meselenin ana hatlarını, o da mahdud olmak üzere, zikrettim. Şu kadar var ki gösterilen faaliyetler samimî olmakla ve ayni hedefe tevcih edilmekle beraber hiç bir vakit muayyen ve metodlu bir yol takip etmemiş ve her teşekkül kendi görüş ve takdiri nisbetinde ictihada meyleylemiş ve harekâta tam mânasiyle bir bütünlük göstermekten uzak kalmıştı.

Teşkilât büyüdükçe emniyet azalmış, müntesib adedi arttıkça tehlike çoğalmıştı. Hattâ daha evvel bizlerle münasebeti olmıyan bazı kimseler aralara girmiş, birinci derecede rol almış görünürlerken ayni zamanda cereyan eden ahvalden hükûmeti haberdar etmiş bulunuyorlardı.

Bu cümleden olmak üzere Yüzbaşı Şâir Celis Bey İttihad ve Terakki camiasına hizmeti tercih eylemiş, bütün bildik ve duyduklarını Talât ve Cemal Beylere anlatmakta kusur göstermemiştir. Yüzbaşı Fethi Bey de ayni yola girmekten sıkılmamıştı.

Yüzbaşı Sivaslı Hilmi Bey ise Cemal Paşanın yâveri olmasına rağmen içimize girmeğe muvaffak olmuş ve bir iki arkadaşı kolayca kandırarak bir çok sırlarımıza vukuf peyda eylemişti.

Hükûmete karşı ciddî cephe almış arkadaşlar arasında da tecrübesizlik saikasile başkalarına âlet olanlar ve gösterdikleri safdilâne itimadla harekâtın sekteye uğramasına sebebiyet verenler eksik değildi. Müfrit ve Mutedil cephelerinin teşekkülünden sonra bu ahval daha ziyade çoğalmış, âdeta aramızda bir bozguncu grupu türemişti.

Mutediller grupunun hazırlıkları ikmal edilmiş ve yalnız beyannamelerin tab'ı kalmıştı. Bu sırada Erzurum taraflarına gidecek Mustafa isminde bir zabite tab'edilen beyannamelerden verilmesi bütün hazırlıkları altüst etmiş ve Mutediller grupunun faaliytini felce uğratmıştı. Çünkü bu sahte yolcu ve hilekâr herif, beyannameleri İstanbul Muhafızı Cemal Beye (paşa) teslim etmiş ve tevkifat kapısını açmıştı.

Cemal Bey (Paşa) hatıratında naklettiği gibi beyanname meselesinden tevkif edilen Serdar Sıdkı, Çerkes Hasan ve Muşlu Said Beylerden sonra bizler de müşkül vaziyete düşmüştük.

Beyanname işile ben meşgul oluyordum. Yüksekkaldırımdaki matbaayı basan polisler tevkifime teşebbüs etmişlerse de izimi bulamamışlardı. Matbaaca ismim ve adresim de malûm değildi. Bu sebepten İstanbul Polis Müdüriyeti hakkımda, matbaa müdüriyetinin tarifine müsteniden, gazetelerde şu yolda bir tevkif müzekkeresi neşretmek mecburiyetinde kalmıştı:

«Kısaca boylu; tıknazca, mütenasibülendam, iyi Fransızca tekellüm eder, kibar tavırlı bir zat..»

Bu neşriyatla bütün zabıta memurları ikaz ve hükûmet taraftarlarının nazarı dikkati celbedilmiş bulunuyordu.

Garabete bakınız ki polisler, bu tarife uygun buldukları şâir Yahya Kemal Beyi Polis Müdüriyetine götürmek hatasına düşmüşler, mal bulmuş mığrıbî gibi göze girmek hevesine kapılmışlardı.

Maamafih mesele nazikleşmiş, yalnız ben değil bütün arkadaşların durumu güçleşmiş ve her an tevkif edilmek tehlikesine maruz kalmışlardır.

Çünkü beyanname meselesinden tevkif edilen arkadaşların cebinde Bâbıâlî mıntakasını gösterir ve müstakil harekâtımızı tasvir eder bir de harita ele geçirmişler, bazı isimler öğrenmişlerdi.

Şu kadar var ki ikaz çanının çalınmasına ve bu hususta bir çok alâmetlerin belirmiş olmasına rağmen bizler faaliyetimizi sekteye uğratmamış ve geceleri buluşmak suretile hazırlıklarımızı tamamlamaktan geri durmamıştık.

Takip edildiğim gazete ilânından anlaşıldığı için ben ikametgâhı terketmiş ve geceleri muhtelif yerlerde vakit geçirmek mecburiyetine düşmüştüm.

Doktor Nihad Reşad Beyin Tepebaşındaki apartımanında bulunduğum bir gündü. Manastırlı Kâzım isminde bir Yüzbaşı beni aramağa gelmişti. Bazı arkadaşların beni görmek, görüşmek ve harekât hakkında fikrimden istifade etmek istediklerini söylemişti. Ben Kâzımı mektepten ta-

nımakla beraber siyasî sahada hiçbir temasım yoktu. Yalnız bahsettiği isimler sevdiğim ve itimad eylediğim dostlardı. Bununla beraber ben gündüz dışarı çıkmanın zararlı olduğunu ileri sürmüştüm. O uydurma mutavassıt, binbir dereden su getirerek beni iğfal etmiş, ve sokağa beraber çıkmıştık. Henüz bir iki adım atmadan mesele anlaşılmış ve ben iki sivil tarafından tevkif edilmiştim.

Bu küçük ruhlu ziyaretci rütbesinin bir derece yükseltilmesi mukabilinde beni İstanbul Muhafızı Cemal Beye (Paşa) satmıştı..

İlk istintakım Polis Müdürü Azmi, İstanbul Muhafızı Cemal ve bilhassa dâvet ettikleri Levazım Reisi İsmail Hakkı Beyler (Paşa) tarafından yapılmıştı.

İstintak esnasında hoşa gidecek cevaplar vermediğim, kendi lehlerine tanzimli isticvab usullerine baş eğmediğim ve tok sözler sarfeylediğim için hiddete kapılan Cemal Bey (paşa) resmî vazifenin kendisine tahmil ettiği vecibelere aykırı bir surette:

— Kellemizi koltuğumuz altına alarak işgal ettiğimiz bu sandalyeleri hiç bir vakit sizlere teslim etmiyeceğiz! diye bağırmıştı.

Bu şifahî tazyik ve gelişi güzel istintakdan sonra Bekirağa bölüğüne sevk ve münferid bir odaya hapsedildim.

Benim tevkifimden sonra Doktor Nihad Reşad Bey Avrupaya çekilmiş ve Satvet Lûtfi Bey de Pangaltıda dostlarından birinin evine misafir olmuştu.

Maamafih birkaç gün sonra Satvet Lûtfi, Binbaşı Avni, Yüzbaşı Tevfik, mülâzım lûtfi, Köprülü Müfettiş Salih, Mahmud ve Sıdkı Beyler de tevkif edilmiş ve Bekirağa bölüğüne getirilmişlerdi.

Bekirağa bölüğünün kasvetli odalarında ihtilâttan memnu olarak ayrı ayrı mahallerde yatıyorduk.

Mevkuf bulunduğum odanın rütubetli oluşu ve havasız bulunuşu yüzünden hastalandığım vakit beni lûtfen Haydarpaşa hastahanesine nakletmişler, fakat akıl hastaları arasında yatırmak istemişlerdi. Nöbetçi doktoru, hükûmetin hoşuna gitmek için, mesleğini ayaklar altına almış ve izansız bir hareketle beni timarhane sakinlerinin yanına yatırmaktan çekinmemişti. Lâkin itirazım üzerine hatasını tashihe koyulmuş ve beni müstakil bir odaya yerleştirmişti..

Bizler Nafiz Bey Divanıharbine verilmiştik. İsticvabımız uzun sürmemiş ve mahkûmiyetimiz çabuk taayyün etmişti. Muhafız Cemal Beyin, Satvet Lûtfi, mülâzım Lûtfi ve benim için istediği idam kararı Divanıharbce kabul edilmemiş ve müebbed küreğe mahkûmiyetimiz kâfi görülmüştü. Diğer arkadaşlar da muhtelif cezalara çarptırılmışlardı. Yalnız Binbaşı Avni Bey kurtulmuştu.

Satvet Lûtfi, mülâzım Lûtfi, Salih, Mahmud, Sıdkı Beyler ve ben Bodrum kalesine gidecektik. Diğer mahkûmlar da Sinoba gönderilmek üzere hepimiz umumî hapishaneye nakledilmiştik.

Buradan kaçarak kurtulma hulyalarile meşgul bulunduğumuz sırada bir gün Mahmud Şevket Paşanın katli haberi gelmişti Esasen tevkifimizden hattâ mahkûmiyetimizden sonra bile bizler ümidimizi kesmemiş, er geç serbest çalışan diğer inkılâpçı grupların hükûmeti iskat edecekleri ümidini bir an hatırımızdan çıkarmamıştık.

Bununla beraber Mahmud Şevket Paşanın katli hiç bir değişilkilk vücuda getirmemişti. Uyanık bulunan hükûmet mevkiini muhafaza etmişti. Ve bizler büyük bir sukutu hayale uğramıştık.

Ayni zamanda Bodrum seyahati de Haydarpaşa trenile ve İzmir tarikiyle vukubulmuştu. Bu suretle tasavvur ettiğimiz karar projesi de suya düşmüştü.

Mahmud Şevket Paşaya karşı suikasd yapanlar ise Pire Mehmed sokağında yakalanmış ve Remzi Bey Divanıharbine verilen Damad Salih Paşa, Yüzbaşı Kâzım, Muhib, Bahriyeli Şevki, Nazmi, Topal Tevfik ve Hakkı kardeşler ve daha bir kaç kişi idama mahkûm edilmişlerdi.

Emin, Kara Ahmed, ve Mizancı Murad Beyin kayınbiraderi Ragıp Beyler de Bodrum menfasına gönderilmişlerdi.

Bu vesile ile göze batan muhaliflerden altı yüz kadar vatandaş da, bilâ sebeb, Sinop kalesinde ikamete memur kılınmışlardı.

Bu meseleler münasebetile sabık Dahiliye Nazırı Reşid, Sadık, Hoca Sabri, Gümülcüneli İsmail, Natık Paşa, İfham sermuharriri Asaf Muammer, Şâir Hüseyin Siyret, Mahir Said ve daha pek çokları memleketi terkedenlerdendir. Bu vesile ile Prens Sabahaddin Bey de gıyaben idama

(Sonu 659 uncu sahifede)

İstanbulun bugün tarih olmuş yalılarından bir görünüş...

130 Yıl Önce Boğaziçi Yalıları

Mis PARDOE'den çeviren: Sadi ANDİÇ

Boğaz sahilleri, incelenmeğe değer nadir yerlerdendir. Burası yanlız güzelliği ile değil, etrafını süsliyen binaların umumi görünüşü ile seyyaha telkin ettiği güzel hisler bakımından da dikkate şayandır. Zira Türkiye, o geçmişle alâkası olmayan, istikbale kayıtsız bakan ve halin her şey olduğunu kabul eden bir milletin memleketidir.

Türk, kendisi için binayı kurar, kendisi için didinir ve çalışır, tıpkı kendi babasının yaptığı gibi. Ve samimi bir tevekkül felsefesinin «İnşallah»ı ile çocuklarını kendi hallerine bırakır. Onlar hayatla mücadele ederek yaşamağa uğraşırlar.

Talih, batıda birden parlayan bir yıldız olmakla beraber Doğuda o bir gün meselesidir. İşte Türk onu ele geçirince derhal parlayan ümitlerile mütenasip, süsler ve nakışlarla işlenmiş, tazeliği ve güzelliği ele geçirdiği nimetten daha muhteşem bir bina yaptırır veya satın alır.

Eğer talihi aksine tecelli ederse, o binasının boyasını yeniler, yaldızlarını değiştirir, yıkılan yerleri söker yeniden tamir eder. Geçmiş günlerin ihtişam ve azametinin kaybolusuna üzülmez, evini oturulabilir bir hale sokarak, kaybolan haşmetini yenilemek için yeni bir altın mevsimi bekler.

İşte böylece narin sandal içinde boğazda ilerliyen herkes evlerin umumi görünüşünden sahibinin mevki-i ikbalini keşfeder.

Yüksek mevkide ve saraya mensup olanların evleri geniş ve önlerinde her şey muhteşem ve parlaktır. Haremin pancurları boyalı, balkonlar çiçeklerle bezenmiştir. Mermer basamaklar ve onun dibinde bekliyen kayık burayı altın ve kızıla boyanmış bir peri diyarına

benzetir. Arab inşa tarzı ve süsleri duvarları tezyin eder, büyük bahçeden gelen çiçek kokuları ve müzik sesleri bu atmosferi tamamlar.

Gözden düşen Beyle vazifesinden azledilen nazırın evlerinin şekli değişmiştir. Ağır bir el bu binanın üstüne çökmüş ve bunun tazyiki altında parlak renkler solmuş gibidir.

Mermer balkonlarda otlar yeşerir, rüzgâr, aralanan çerçeve ve camlardan içeri nüfuz eder, odalarda dolaşır.

Fakat sürgüne gönderilenlerin evleri daha acıklı bir hikâye nakleder. Burada her şey bir hakikatten ve harabeden başka bir şey değildir. Ot ve yosunlar asfalt yol üzerinde yükselmiş, mesnetsiz çerçeve ve camlar şangırdar; çürümüş dam artık yağmura dayanamaz, rüzgâr boş odalarda akisler yaparak dolaşır, saçaklarda güvercinler yuva yapmışlardır.

Ermeni ve Rumların evleri umumiyetle sönük kırmızıya veya kurşiniye boyanır. Museviler evlerini boyamak için siyah rengi tercih ederler.

Boğaziçindeki Türk evlerinin inşa tarzı kadar insanı alâkalandıran bir şey düşünülemez. Türkler o kadar çok tabiat âşığı insanlardır ki evlerinin inşasında her tarafı görebilecek şekilde köşeler yaparlar. Bu köşeler ve çıkmalar sayesinde çok sevdikleri tabiat güzelliğini ve eşsiz Boğaziçini her cihetten doya doya seyredebilirler. Bunun için evler ve yalılar biribirine raptedilmiş ayrı parçalardan müteşekkilmiş hissini verir.

Bu yalıların ayni zamanda yamaçlara doğru uzanan koruluklar bahçe ve eğlence sahalarile ve önünde mermer taşlarını yıkayan Boğaz sularile çevrili olduğu düşünülürse buranın bir «coup-döcil» olduğunu her kes teslim eder.

Lâtif hayası, değişen atmosferi, mütemadi su cereyanları ve muhteşem manzarası burasının bir sayfiye yeri olarak seçilmseini mümkün kılmıştır.

Bir çok hallerde yalılar tam deniz kenarında kurulmuş ve bunlar bir balkonla bile olsun muhafaza edilmemiştir.

Yukarı katlar temelden uzaklaşıp denize doğru uzanır.

Fakat bu hususiyetlerden her zaman istifade edilmez, bir gün Boğazın kuvvetli rüzgârı cumbaları ve tavanı kaldırır, uçurur ve sahiplerini ikaz eder. Buna rağmen onlar yine bir şey olmamış gibi yeniden tamir eder ve eski haline sokarlar.

İşte bura halkı bu su-saraylarında korkmadan tabiatın kendilerine bahşettiği nimetten istifade ederek otururlar.

Bu binaların diğer bir hususiyeti de harem halkının istifade edebileceği bir şekilde inşa edilmiş olmasıdır. Etrafı kapalı geniş bahçeye yahut binanın altında hususi surette yapılan yere kayıklar çekilir, ve evin kadınları kendilerini rahatsız edebilecek gözlerden uzak buradan denize ve sandal safasına çıkarlar.

Bu yalıların içi büyük bir zevk ve itina ile döşenmiştir.

Duvarlar fresko ile manzara, yemiş ve çiçek resimleri ile bezenmiştir. Tavanlar ise çok güzel yağlı boya ile tezyin edilmiştir.

Kısaca söyliyeyim, bu yalılar peri kâşâneleri gibi muhteşemdir.

Tut-Ank-Amon'un mezarında son defa bulunan, yukarıda resmini gördüğünüz zarif eser, bir cenaze kayığıdır' ki Firavun'ın ahret âleminde yapacağı son seyyahat için hazırlanmış ve lâhdine konulmuştur. Eser, Nevyork Güzel Sanatlar Müzesinde bulunmaktadır.

Madam Camara, Edirne hastanesinde bir Türk çocuğunu tedavi ederken...

Türk Dostu Bir İngiliz Kadını

1878 yılına ait Journal des Voyages koleksiyonunu karıştırırken, gördüğünüz fotoğrafla karşılaştım. Mecmua, bu fotoğraftan bahseden kısa yazısında aynen şöyle diyordu:

«İşte merhametli bir kadın: Madam Camara... Bu kadın, İstanbul Tersanesinde çalışan bir mühendisin, Mösyö Taylorun kızıdır. Varlığını, Türklerle Ruslar arasında açılan bu kanlı harbin (1293 Rus seferi) zavallı yaralılarının acılarını dindirmeğe vakfetmiştir.

«Kızılhaçın Edirnede kurduuğ seyyar hastanenin müdürü olan bu kadının, ressamımız bir portresini yapmıştır; onu bu portrede, kolları arasında bir Müslüman kız çocuğiyle beraber görüyorsunuz. Bu yavrunun anası ve babası Balkanlarda Rusların süngüsü altında can vermişlerdir. Muhacir kafileleriyle beraber gelmiş olan bu kızcağızı, Edirne eşrafından biri kendine evlât edinmiştir.

«Madam Camara, sadece merhametli ve iyi kalbli bir kadın değildir. Onu tanıyanlar, onun çok mükemmel tahsil görmüş, çok malûmatlı bir kadın olduğunu söylüyorlar; baktığı hastalar ise onu bir kız kardeş gibi sevmektedirler.»

Büyük edib Ahmet Vefik Paşa, damadı (oturan) Kalem-i Mahsus Müdürü Salih Münir Paşa (ayakta sakallı)...

KARDEŞİNİN KALEMİYLE:

Paris Sefiri Salih Münir Paşa

Paris Sefiri Salih Münir Paşa, yakın tarihimizin en mühim simalarındandır. Kardeşi tarafından yazılan bu yazı, Salih Münir Paşanın tam bir portresini çizmekte ve hayatının bilinmiyen taraflarını aydınlatmaktadır.

Yazan: AZİZ ESENBEL

Salih Münir Paşa 24/11/1859 tarihinde İstanbulda büyük babamız Mehmet Aziz Efendinin Vefadaki konağında dünyaya gelmiştir. Mahmut Celâleddin Paşanın ilk ve en büyük oğludur. Validesi, Mahmut Celâleddin Paşanın ilk haremi Fatma Bidar Hanımdır. İlk ve rüşdiye tahlisini Vefa Rüşdiyesinde yaptıktan sonra Galatasaray Lisesine girmiştir. Lisede zekâsı ve çalışkanlığiyle temayüz ederek bütün muallimlerinin takdirlerine mazhar olmuş, Fransız lisanını ve edebiyatını mükemmel öğrenmiş, hattâ İstanbula gelen Fransa İmparatoriçesi Öjeniye mektep namına hitabede bulunmuştur. Salih Münir Paşa Galatasaray Lisesini o derece severdi ki, lisedeki hayatını hemen hemen her gün anlatmaktan büyük zevk alırdı. Vefatına kadar her sene Galatasaray Li-

Salih Münir Paşanın evlenemediği ve fakat bütün hayatı boyunca sevgisini unutamadığı nişanlısı...

sesinin Pilâv Gününe riyaset ediyordu.

Liseyi ikmal ettikten sonra, İstanbulda henüz bir üniversite mevcut olmadığından, babamız Mahmut Celâleddin Paşa, kendisini Fransaya tahsile göndermek istemişse de Sultan Abdülhamit, ileride gönderirim diyerek müsaade etmemiştir. Bunun üzerine Salih Münir Paşa, Galatasaray Lisesinin ikinci Fransız direktörü ile diğer muallimlerden uzun zaman hususî dersler almıştır. Bundan başka tarihe pek meraklı olduğundan, Cevdet Paşadan ders alarak, tarihî yazılarının müsveddelerini temyiz etmiştir.

17 yaşında Babıâli Âmedî Odasına stajiyer olarak girmiş, fakat çok serbest büyümüş olduğundan Babıâli hayatına bir türlü intıbak edememiş, oradan Ticaret Nezaretine nakil ile maaşı kadroya bağlanmıştır.

Salih Münir Paşanın İkinci Abdülhamit ile münasebeti şehzadeliği zamanında başlamış ve daha sonra veliaht olunca daha sıklaşmıştır. İkinci Abdülhamit tahta çıkınca, resmî memuriyetinden başka, padişahın hususî kâtipliğini de yapmıştır.

Salih Münir Paşa, Ticaret Nezaretinde kısa bir zamanda temayüz etmiş ve Ticaret Nazırı Damat Mahmut Paşa kendisini Nezaret Başkâtipliğine getirmiştir. Daha sonra Sadrıâzam Ahmet Vefik Paşanın Kalemi Mahsus Müdürü olmuş ve uzun müddet maiyetinde kalmıştır. Bu büyük devlet adamının ilminden ve tecrübesinden istifade etmiştir.

Ahmet Vefik Paşanın iktidardan çekilmesi üzerine Salih Münir Paşa Hariciyeye girmiş ve Umumî Kâtipliğe kadar yükselmiştir. Burada sefirlerin ve hassaten Fransız Büyük Elçisi Marki dö Montebelo'nun alâkalarını celbetmiştir. Padişah, büyük elçilerle daima Salih Münir Paşa vasıtasiyle temas ve muhabere edermiş.

Fransa ve İsviçredeki genç Türklerin faaliyet ve neşriyatı İkinci Abdülhamidin hiç hoşuna gitmezmiş ve beyhude telâş etmeğe başlamış. Pariste emniyet edebileceği

Salih Münir Paşaya âşik olan ve kendisini metresi olmaya icbar eden Rusyanın Paris Sefiri İgnatiyef'in karısı Prenses İgnatiyef...

Pariste bir sayfiyede eski hanedan erkânından birkaçı bir ziyafette...
(Salih Münir Paşa en sonda görülmektedir)

bir sefir bulunmasını düşündüğü sıralarda hatırına Hariciye Başkâtibi Salih Münir Bey gelmiş. Bu kararını hükûmete bile bildirmemiş ve hattâ kabine âzasından pederim Mahmut Celâleddin Paşanın bile haberi olmamış. Bir gün huzura kabul olunan Fransa Büyük Elçisi Marki dö Montebelo'nun bir vesile ile Salih Münir Beyden sitayişle bahsetmesi üzerine İkinci Abdülhamidin verdiği karar kesbi kat'iyet etmiş ve Salih Münir Beyin Paris Büyük Elçiliği için Fransa hükûmetinden agreman istenmesini Babıâliye bildirmiştir. Meclisi Vükelâda pederim, oğlunun Paris gibi bir yerde birdenbire Büyük Elçi olmasına itiraz etmiştir. Fransa hükûmetinden kısa bir zamanda muvafık cevap gelmesiyle, 1896 tarihinde, Salih Münir Bey Paris Büyük Elçisi tâyin edilmiştir.

Paris Sefiri Salih Münir Bey, kordiplomatiğin en zeki ve en faal, 36 yaşında bir büyük elçisi olmuştur. Resmî ve hususî ziyafetleri ve resmi kabulleri Pariste dillere destan olmuştur. Meselâ meşhur Rus baleleri Paris Operasında bile oynanmadan. ilk defa sefaretimizde oynanmıştır.

Pariste bulunduğu müddet zarfında şahsî servetini sarfettiği gibi, devletten 50 bin lira matlûbatı kalmıştır. Bu parayı tahsil edemedi. Vefatı günü ise çantasında on lira çıkmadı.

Pederimin vefatından sonra 1902 tarihinde Salih Münir Bey vezir rütbesine nail olmuş ve aynı zamanda Brüksel ve Bern Sefaretlerini de tedvire memur edilmiştir. Sefareti esnasında mühim siyasî hâdiseler zuhura gelmiştir. (Yunan harbi, Ermeni isyanı, Rus-Japon Harbi, Lorando ve Tubini vakası, Damat Mahmut Paşa ile oğlu Prens Sabahaddin Beyin İstanbuldan firarları, bir Balkan antantının imzası için giriştiği müzakereler, Bulgaristan Prensi Ferdinand ile yaptığı Sofya müzakeresi...) Biraderimin siyasî hayatı pek mühim olduğundan burada hepsini mufassalan yazmak imkânsızdır.

İspanya Kralı 12 nci Alfons'un bir İngiliz Prensesi olan Viktorya ile evlenmesi münasebetiyle İkinci Abdülhamit namına fevkalâde büyük elçi olarak düğüne iştirak etmişti. Düğün günü Madrit Katedralinde anarşistler tarafından atılan bombadan gelin kraliçenin tuvaleti, kralın elbiseleri ve Salih Münir Paşanın yüzü ve üniforması kanlar

Salih Münir Paşanın ikinci karısı ve Tepedelenli Ali Paşanın torunu Cemile Hanım

içinde kalarak bir mucize kabilinden kurtulmuşlardır.

Salih Münir Paşa gayet şakacı, sevimli, lüzumundan fazla kibirsiz bir adamdı. Kendisini çok çabuk sevdirirdi. Bu karakteri Fransızların çok hoşlarına gidiyordu. 1905 te Fransız millî bayramı münasebetiyle yapılan resmi geçide sefirler de iştirak ettiği gün bazı Fransız gençleri nümayiş yapmışlar ve biraderimin arabasına yaklaşarak kendisiyle başındaki fesinden dolayı alay etmişlerdi; Münir Paşanın (Et ta soeur - kızkardeşin nasıl?) demesi üzerine sokakta bravo sesleriyle alkışlanmıştır. Yine bir merasim münasebetiyle Reisicumhur Mösyö Loubet ile yan yana bulunduğu sırada bir Fransız külhanbeyi her ikisine yumurta atmış, Reisicumhurun ve biraderimin yüzleri yumurta sarısına boyanmıştır. Salih Münir Paşa gülerek, yerden bir yumurta almış ve herifin kafasına fırlatmış, bu da halkın hoşuna giderek yine alkışlanmıştır. Polis tarafından yakalanan genç, mahkemede, Reisicumhura yumurta attığından 20 frank nakdî cezaya ve ecnebi bir büyük elçiye attığı yumurta için de bir hafta hapse mahkûm olmuştur.

Salih Münir Paşa 1905 tarihinde Paris kordiplomatiğinin (Doyen) i yani en kıdemlisi olmuş ve bu mevkii sefaretten ayrıldığı 1908 tarihine kadar muhafaza etmiştir. Bu tarihten sonra siyasî hayattan çekilerek zamanını tarihî eserlerine hasretmiştir. Günde sekiz saat tarihle meşgul olduğu olurdu. 1925 senesine kadar Paris, İsviçre ve İtalyada yaşadı ve sonra bütün bütün İstanbula avdet etti. Şubat 1939 senesinde 79 yaşında olduğu halde, kısa bir hastalığı müteakıp vefat etti.

Salih Münir Paşa ve Genç Türkler:

İkinci Sultan Abdülhamit, İstanbuldan vesair yerlerden firar etmiş olan vatandaşları muhtelif şekil ve vasıtalarla elde etmek siyasetini takip ediyordu. Para ve memuriyet teklifleri sayesinde kısmen de muvaffak oluyordu. Biraderim Münir Paşayı sıkıştırdıkça, o da Fransada ve İsviçrede demokratik rejim ve kanun hüküm sürdüğünü, buralara sığınmış olan vatandaşlara kanun harici hiçbir muamele yapılamıyacağını bildir-

Salih Münir Paşanın sevdiği kadınlardan, aslen Fransız ve Paris yüksek sosyetesine mensup Madam (X)

mekle iktifa ediyordu. Birçok Genç Türkleri gizli gizli himayeden asla çekinmiyordu. İkinci Abdülhamidin hiç sevmediği Ubeydullah Efendi sabah akşam sefarette biraderimle beraber yemek yerdi ve ikamet ederdi. Hattâ ben Pariste tahsilde bulunurken Türkçemi Ubeydullah Efendiden öğrenmiş bulunuyorum.

Kendisi, ikinci Meşrutiyetin ilânından sonra İzmir mebusu olmuştu. Bir gün kürsüde konuşurken, muhaliflerden bir milletvekili, Ubeydullah Efendiye, «İn oradan, sus... Sen Münir Paşanın adamısın!» diyerek bağırmış; Ubeydullah Efendi de, «Ben buraya Münir Paşanın adamı değilim demek için çıkmış değilim» cevabını vermiştir.

İkinci Abdülhamit, Münir Paşanın cevaplarından canı sıkılarak, gizliden Parise bazı adamlarını göndermiştir. Hattâ bu adamlar sefarete uğramadan Paris Polis Müdüriyle müzakere etmek bile istemişler ve tabiî mahcup olarak avdet etmişlerdir

Ebüzziya Tevfik Bey çok sevdiği dostu idi. Âyan Reisi Ahmet Rıza Bey, kezalik arkadaşı idi ve çok takdir ederdi.

Salih Münir Paşanın hususî hayatı:

Salih Münir Paşa ilk defa 19 yaşında iken, Sultan Abdülâzizin süt kızı Avantiyar Hanımla evlenmiş ve iki sene beraber yaşamıştır. Emsalsiz güzellikte olan bu zavallı kadın, çocuk doğururken, çok genç yaşta vefat etmiştir. İkinci defa olarak Manastır eşrafından Halil Paşa zade Rıza Beyin kerimesi Cemile Hanımla evlenmiştir. Rıza Bey, validesi tarafından, Tepedelenli Ali Paşanın hafididir. Yengem Cemile Hanım, hayatımda eşine hiç tesadüf edemediğim büyük bir hanımefendi idi. Nazik, kibar, merhametli bir insandı. Salih Münir Paşanın bu izdivaçtan iki kızı ile bir oğlu dünyaya gelmiştir Cemile Hanım, Salih Münir Paşadan evvel, 1925 tarihinde vefat etti. Biraderim Salih Münir Paşa, gençliğinde çok yakışıklı ve cazip bir erkekmiş, kadınlarca çok süksesi olmuş ve güzel kadınlara iptilâsı fazla imiş. Parisin en yüksek mehafiline mensup çok güzel kadınları fazla meşgul etmiştir. Ne yazık ki bunları burada yazıp muhterem okuyucularımıza anlatma kimkânı yoktur. Çünkü belki, çok sevdiklerine hiç şüphe etmediğim Tarih Dünyası'nın bütün sahifelerini doldurmak icap edecektir.

Aziz ***ESENBEL***

Tarihten Fıkralar

Halet Efendi, İkinci Mahmudun has müşaviri ve onun yanında nüfuz sahibi bir adamdı. Sonra gözden düşmüş ve idam olunmuştur.

Halet Efendinin âkıbetinden dolayı Sultan Mahmudun nedamet ettiğini rivayet ederler. Padişah, bir gün Galata Mevlevihanesine gitmişti. Halet Efendinin mezar taşı gözüne ilişti. Tekke Şeyhi Kudretullah Dedeye:

— Şeyhim, şu bizim Halete ne dersin?..

Demesi üzerine Dede:

— Efendim, o da bir halet idi, geçti.

Tarzında zarifane bir cevap vermişti. Kudretullah Efendi, Halet Efendinin nüfuziyle postnişin olmuştu.

⁂

Halet Efendi gaddardı. Bir gün bir delikanlının idamına hükmolunmuştu. Bazı şefaatçileri Halet Efendiye yalvarmışlar, Efendi şu cevabı vermiş:

— Birine gençtir yazıktır, ötekine ihtiyardır yazıktır dersiniz, her vákit orta yaşlıyı nerede bulalım?..

⁂

Bir gün bir köylü kadın, Bursaya gelerek Vali meşhur Ahmet Vefik Paşaya müracaat ederek, saatini kaybettiğini, aradığı halde bulamadığını, vali paşanın tek gözlüğünü takarsa kayıp şeylerin bulunduuğ yeri keşfeylediğini haber verdiklerinde nonun için köyünden Bursaya kadar geldiğini söyler. Ahmet Vefik Paşa, kadının hangi köyden olduğunu, saati ne zamandan beri kullandığını ve ne vakit kaybettiğini sorup anladıktan sonra, bir müddet beklemesini söyler. Bu arada çarşıya adam gönderip münasip bir saat aldırır ve kadını çağırtıp tek gözlüğünü takarak:

— Hanım, ben kayıpları bulurum ama taze iken bulurum, sen vaktini geçirmişsin; şimdi bu saati al kullan, bir daha kaybolursa kırk sekiz saati geçirmeden müracaat et.

Der. Bu fıkra, Ahmet Vefik Pasanın halk arasındaki mevkiini göstermektedir. Yeniler için acaba ibreti mucip olmaz mı?

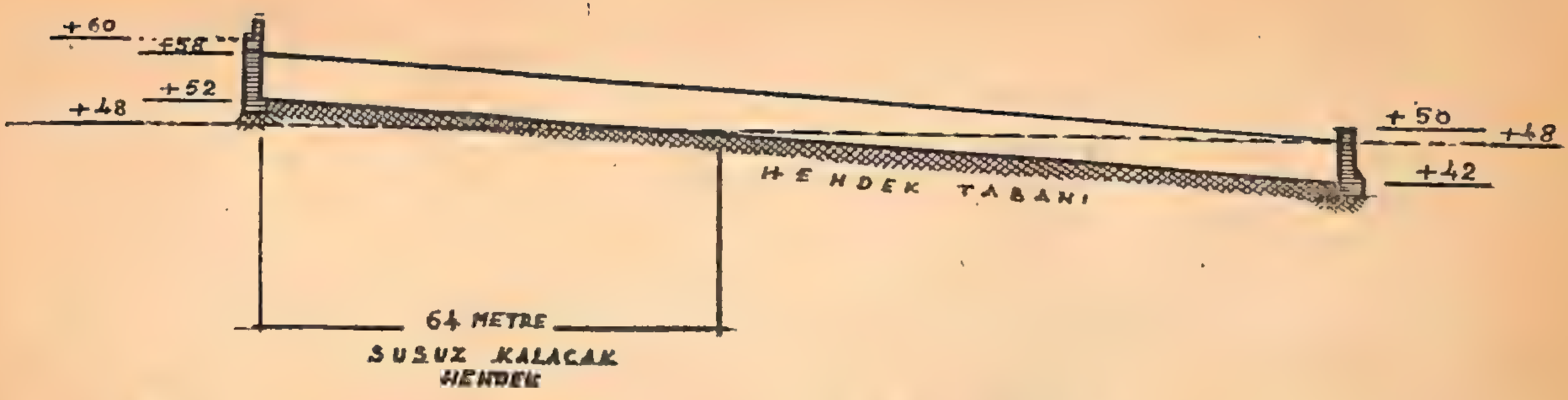

İstanbul Surları Hendeklerinde SU VAR MIYDI?

Geçen sayılarımızda Ali Rıza Sağman, Feridun Dirimtekin'in (İstanbulun Fethi) eserinde, İstanbul surlarını çeviren hendeklerde su bulunmadığı iddiasına cevap vermiş ve hendeklerde suyun bulunduğu tezini müdafaa etmişti. Feridun Dirimtekin, bu tarih mevzuunu, aşağıdaki makalesiyle aydınlatmaktadır.

Feridun Dirimtekin

Yazan: FERİDUN DİRİMTEKİN

★
★
★

1453 muhasarasında İstanbul surlarının su ile dolu olup olmadığı meselesi geçen asırdan beri tedkik konusu olmuştur. Scarlatos Byzantinos, daha sonra Dr. Parpati işi basit bir surette tedkik ettikleri için, bu muhasara esnasında hendeklerde su bulunduğu neticesine varmışlardır. Antoniadis'in ortaçağ haritasında da surlar su dolu hendeklerle çevrilmiştir. G. Schlumberger de yirminci yüzyıl bidayetinde yazdığı İstanbul muhasarasına ait, edebî tasvirlerile şöhret almış olan, «İstanbulun muhasara ve zaptı» isimli eserinin (Türkçe tercümesi) 78. ci sahifesinde «Bu müdhiş üç sıralı hattı müdafaanın önünde takriben 20 metre derinliğinde ve genişliğinde, o zaman deniz suyu ile dolu, bugün bostan halinde olan cesîm hendek bulunur.» diye galiba yakından tedkik etmediği bu hendeği bu suretle tasvir ettikten sonra «Tabiî 1453 muhasarası esnasında bu cesîm hendek, bir taraftan Marmara denizinden ve diğer taraftan Haliçten alınan su ile dolu idi; bu suretle, belde hakikî bir ada haline geçiyordu.» demek suretiyle tarihini yazdığı devrin teknik imkânlarını tedkik etmeğe ehemmiyet vermediğini isbat etmiştir. Halbuki kendisinden evvel «Byzantine Constantinople» isimli eserinde İstanbul surlarını iyice tedkik etmi şolan Van Millingen, muhasara esnasında hendeklerde su bulunmadığını açıklamış bulunuyordu.

Bizce, bu yanlış noktai nazarların sebebi; ismi geçen müverrihlerin ortaçağın teknik imkânlarını araştırmağa ehemmiyet vermedikleri, arazinin topografik teşekkülâtını lâyıkiyle tedkik etmemeleri ve kendi ihtisas sahalarını aşan sahalarda mütehassıslarla işbirliği yapmamaları ve en nihayet muhasarada hazır bulunanların, vak'a-

nüvislerin eserlerini dikkatle okumamış olmalıdır. Çünkü muhasarada hazır bulunanların hiç birisi —Cebhede bir kapının müdafaası vazifesini almış olan Zorzo Dolfin de dahil olduğu halde— hendekte su bulunduğundan bahsetmezler. Yine muhasarada bulunanlardan, saraydaki vazifesi itibarile her zaman İmparatorla beraber bulunan ve İmparatorun bütün cebhe teftişlerine iştirak etmiş bulunan Frantzès'in eserinde de (1) hendeklerin su ile doldurulduğuna dair bir kayıd olmadığı gibi —Eğer böyle bir şey olsaydı— Türk ordusu tarafından, hendeklerin boşaltılması, suların harice akıtılması için yapılabilecek teşebbüslere ait hiç bir kayıd yoktur. Bundan başka seyyar kulelerin, ileriye, hendek içine sürüldüğü zaman zarfında, iki tarafın faaliyeti hakkındaki tafsilâttan da hendekde su bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Cardinal İsidor, Tetaldi, Leonardo, Barbaro, Polonyalı yeniçeri bundan bahsetmedikleri gibi; Tursun Beyin «Tarih-i Eb ül Fetih» inde de buna aid bir kayıd mevcud değildir. Muhasarada bulunmıyan, fakat muhasaradan sonra İstanbula gelerek Fatihin maiyetinde çalışmış, kitabını; Türk büyükleri ve muhasarada bulunan Türk ve Bizanslılarla da görüşerek onlardan aldığı malûmatla yazmış bulunan Critovulos'da ve ne de Ducas ve Chalcnodyle'de buna aid malûmat mevcud değildir.

1453 muhasarası esnasında vaziyet böyle olduğu gibi 1203/1204 de İstanbulun Haçlılar tarafından muhasara ve zaptı esnasında Haclı orduda mühim bir mevki işgal eden Geoffroy de Villehardouin ve vakanüvis Robert de Clary'nin eserlerinde hendeklerde su bulunmadığından bahsetmedikleri gibi o devrin en iyi bir müverrihi olan Nic. Choniates'de buna aid bir kayıd mevcud değildir.

Görülüyor ki, her iki muhasarada bulunanların hiç birisinde zikredilmemiş olan bu husus, tıpkı «Kerkoporta» hâdisesi gibi XIX uncu asırda meydana çıkmıştır.

Profesör Jean Papadoplus; Les Citèrnes aciel ouvert et fossé des muraille de Byzance, isimli bir broşüründe, İstanbulda mevcud üç büyük açık sarnıçın (Çukur bostanlar) neden yapılmış olduğunu tedkik ederken, hendeklerde su bulunup bulunmadığı meselesini tedkik etmiş —denizden yüksek mıntakalara su basmak imkânının XV. asır vasıtalarile kabil olmadığını bildiği için— bu açık hava sarnıçlarındaki sulardan bu hendekleri doldurmak imkânlarını araştırmıştır. Kendisinin aldığı neticeler şu suretle hulâsa olunabilir:

1 — Sultan Selim (Bonus) ve Altımermer (Mocius) sarnıçlarının —Théodosius surları yapılmadan evvel— Constantin surlarının hendeklerinin doldurulması için kullanılmış olmaları kabildir.

2 — Edirnekapı Çukurbostanı (Arpas sarnıcı) Edirnekapıya yakın olması itibarile belki bazı mihanikî vasıtalarla, bir taraftan Vlacherna'ya diğer taraftan Halic'e kadar inen surların önündeki hendeklere ve kısmen de Lycus vadisindeki sur hendeklerine su verebilirdi. (Sahife 2 ve 3)

Bu hususta en güzel misal hendeğin dik meyilli kısımlarında her 150 adımda bir Diata frismata bulunması ve az meyilli yerlerde de bunların büyük aralıkla inşa edilmeleri veya hiç olmamasıdır.»

Profesör J. Papadopulos; tedkiki neticesinde: «İstanbul sur hendeklerinin muhtemelen İstanbulun Avarlar tarafından muhasarasına (626 senesi) kadar su ile dolu olarak kullanıldığını (2), fakat ondan sonra bu muhasaradan alınan neticelere göre, hendekte su bulunmasına lüzum olmadığı, buna mukabil surların daha kalın ve yüksek olarak yapılmaları lâzım geldiği neticesine varıdlığı cihetle, bu tarihten sonra hendeklerin susuz olarak kullanıldığı» mütaleasındadır. Kendisi, İstanbulun 1203/1204 de Haçlılar tarafından muhasarası esnasında sur hendeklerinde su bulunmadığı gibi, 1453 muhasarasında da hendeklerin susuz bulunduğuna kanidir. (Sahife - 5) Profesör J. Papadopulos'un İmparator Heraclius devrinden evvelki zamanlarda, Edirnekapı Çukurbostanı (Aspar sarnıcı) vasıtasile hendeksiz bulunan Vlacherna ve Haliç önüne kadar inen surlara Lycus vadisi hendeklerine ne gibi *mihanikî vasıtalarla* su verilebileceğini izah etmemiş olduğundan bu nokta müphem kalmaktadır.

---

(1) Georgios Frantzès — Chronikon.

(2) İstanbulun Avarlar tarafından muhasarası için bakınız:

Ferid. Dirimtekin - Le siége de Byzance par les Turcs - Avares au VII siècle - İstanbulu Sevenler neşriyatı. 1948.

Profesör J. Papadopulos'dan sonra İstanbul surları Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından uzun bir tedkike tâbi tutuldu. H. Lietzmann, 1928, Th. v. Lüpke 1930 da, A. M. Schneiden 1933 (İstanbul karasuru - ikinci ön rapor) de tedkik neticelerini neşrettiler. Nihayet Enstitü, «Die Landmauer Von Konstantinopel» ismi altında bu tetkiklerin neticesini havi F. Krischen ve Th. V. Lüpke tarafından hazırlanan birinci cildini 1939 da, Profesör A. M. Schneider ve B. Meyer - Plath tarafından hazırlanan ikinci cildini 1944 de neşretti.

F. Krischen, (Cild 1. Sahife: 5) de «belki hendeklerin bazı kısımlarının su ile doldurulması kabil olabilirdi» diyor.

Profesör Schneider ise, 1453 muhasarasında hendeklerde su olmadığını, yalnız bunların inşası esnasında tehlikeye maruz bazı kısımların su ile doldurulmasının düşünülmüş olabileceğini kabul eder. Kendisine göre Diatafrismata'lar, yağmur esnasında suların çok meyilli olan mahallerde, aşağı kısımların birdenbire su basmasının önüne geçmek ve icabederse, tehlikeli olan mıntakalardaki hendeklerin su ile doldurularak müdafaayı kolaylaştırmak için yapıldığı fikrindedir. Profesör Schneider hendeklerin nereden alınan su ile nasıl ve ne vasıta ile doldurulabileceği hususunu izah etmemiş olduğu için, bu hususta yalnız sahile yakın mıntakaları kasdettiğini zannediyoruz.

Bizim noktai nazarımıza gelince, yaptığımız tedkik neticesi olarak 1453 muhasarasında hendeklerde su bulunmadığı neticesine varmış bulunuyoruz. Bunu esasen «İstanbulun Fethi» isimli kitabımızda açıklamış bulunuyoruz. Gerek şahsan surlarda yaptığımız uzun tedkik ve gerekse mühendis, mimar ve mütehassıs asker arkadşalarımızla müştereken yaptığımız tedkikler bizde bu kanaati hasıl etmiştir.

Yukarıda verilen izahatla meselenin tarihî cephesi tedkik edilmiş ve muhasarada bulunanların yazmış olduğu eserlerin hiç birinde hendeklerde su bulunduğundan bahsetmedikleri gibi, bunu ifham edecek bir kayda da tesadüf edilmediğini teyid etmiş oluyoruz. Bundan başka bu meseleyi tedkik etmiş muasır muharrirlerin bu meyanda Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından yeptırılan tedkiklerin neticesini de açıklamış bulunuyoruz. Şimdi meseleyi biraz da teknik bakımdan incelemeğe çalışacağız:

İstanbul hendeklerinin boyu Marmaradan Tekfur sarayı şimal köşesine kadar 5700,56 metredir. Hendeğin eni ortalama 18 metre kabul edilir. Hendeğin derinliği 7,5 - 8 metredir. Fakat Diatafrismata'lar hendek seviyesinden iki metre aşağıya kadar yükselmekte olduğundan, su doldurulacak kısmın derinliği 5,5 ilâ 6 metredir. Buna göre hendeğin bir defa doldurulması için lâzımgelen su miktarı 564,355 tondur. Buna nazaran:

1 — Bu suyu temin edecek kadar açık hava sarnıçları var mıydı? XV asrın tekniği bu suyu iki üç gün içinde alçak irtifalarda olduğunu bildiğimiz bu sarnıçlardan en yüksek irtifalarda bulunan Topkapı (68.30+) ve Edirnekapı şimali (78.70+) dahil olmak üzere bütün hendeklere basmak imkânına malik miydi? 1453 seneşi başlangıcında, bu açık hava sarnıçlarının vaziyeti bu kadar suyu toplamağa müsaid miydi ve bu maksadla kullanılıyor muydu?

2 — Hendeklerin inşa tarzı, 1453 deki vaziyetleri bilhassa meyilli mıntakalarda —hemen bütün muhasaralarda— asıl hücumun tevcih edildiği Topkapı ile Pemton kapısı mıntakasında ne şekilde idi. Bir sulu hendek müdafaası imkânı fennen mevcud muydu?

3 — O asrın silâh ve vasıtalarına ve harp usullerine göre sulu bir hendek müdafaasının kıymeti ne idi?. Böyle arızalı mıntakalarda, hendeklerde suyun muhafaza imkânı var mıydı? hususlarının tedkiki lâzımdır.

Edirnekapıdaki Aspar sarnıcının eb'adı 244X85, Sultanselimde Bonus sarnicinin 15X152, Altımermer'deki Mocios sarnıç'ının ise 170X147 metredir. Derinliklerini de sureti umumiyede 12 metre kabul edecek olursak bu sarnıçlar kesirsiz 826.000 metre küp su alabileceklerdir (3).

Bizans hudud vaziyetine göre, bu suyun iki ilâ üç gün zarfında hendeklere basılması lâzım geliyordu.

Bunların dip seviyeleri takriben Asparla, Bonus'un (+48) ve Mocius'un

---

(3) Strygowski, «Die Byzantinischen Waserbehalter» isimli eserinde İstanbuldaki açık sarnıçların kabiliyetini 860.000 metre küp olarak hesap etmiştir.

+39:40 metredir. Buna nazaran, buralardaki suyu kâmilen Topkapı mıntakasına sevk için 20:30 metre, (Edirnekapısı) mıntakasına sevk için 30:39 metre yükseltmek lâzım gelecekti ki o devirde buhar ve elektrik kuvveti ve Centrifuge tulumbalar mevcud olmadığına göre o zamanın tekniğinin bu yüksek mıntakalardaki hendekleri doldurmağa imkân veremiyeceği, ancak bunların kapalı mecralar içinde sevki suretiyle seviyelerine göre daha alçak mıntakalara su sevk edebilecekleri tezahür eder (4). Yalnız, bu açık hava sarnıçlarından, hendeklere su isalesine yarayan bu tarzda yapılmış mecralara tesadüf edilmemiştir.

Esasen hiç olmazsa 1419 senesinden itibaren bütün bu açık hava sarnıçlarının başka maksadla kullanılmakta olduklarını, bugünkü gibi bağ ve bahçe olduklarını biliyoruz. Nitekim 1419 Haziran ayından sonra İstanbula gelmiş ve bu seyahatine aid bir kitab yazmış ve bir harita yapmış olan Floransalı Christofor Buondelmonti bunlar için:

«Rediut en ruine par le temps, daus chacune d'elle on avait planté des vignes». diye bahsediyor: (Zamanla harap olmuş ve her birinin içine bağ dikilmişti.)

Demek oluyor ki muhasaraya tekaddüm eden zamanlarda bile bunlar harap vaziyette bulunuyor ve düşünülen maksad için kullanılmaları bahis konusu olmuyordu.

Hendeklere —muhasaraya tekaddüm eden zamanda çok küçülmüş ve nüfusu azalmış olan Bizans şehrine o zaman kâfi gelen— Halkalı sularından vermek suretiyle doldurulmak meselesine gelince, bu suyun veriminin 2:3 günde bunları doldura-cak bir kabiliyette olmadığı malûm bulunduğundan mevzuu bahis etmeğe bile lüzum görmüyoruz. Diğer su tesisatının 1453 senesinde işlemediği ve bunun için Fatih'in şehri fetheder etmez şehrin suyu işi ile meşgul olmak mecburiyetini hissettiğini de (Tarih-i Eb-ül-Fetih) den öğrenmiş bulunuyoruz.

Hendeklerin inşa tarzı, içine doldurulacak suyu tutacak bir vaziyette değildi Bizans su tesisatında kullanılmış olan su geçirmiyen harç, hendeklerin hiç bir yerinde kullanılmamıştır. Diatafrismata'lar meyilli arazide bir insanın geçmesini men'edecek kadar su bulundurmağa müsaid olmadıktan başka kalınlıkları da buna müsaid değildir. Bunların en kalını 1,70 metredir. Yalnız bir tanesi (demir yolu geçidinin şimalindeki ilk Diatafrismata) müstesna hepsi şakulî bir tarzda inşa edilmişlerdir. Yalnız birisinde aksi istikametinde yüzde 20 kadar bir meyil mevcuddur ki bu da kalınlığı tabanda iki metreye çıkarabilir, diğerlerinde bu meyil de yoktur (5).

Meyilli mıntakalarda hendeklerde su bulundurmanın kabil olamıyacağına en iyi misal, hemen bütün muhasaralarda (626 Avalar taarruzu, 1422 İkinci Muradın muhasarası ve fetihte) asıl hücumun tevcih edildiği Topkapı şimal mıntakasında bulabiliriz:

Topkapının 135 metre şimalindeki (kapıdan itibaren şimale doğru ikinci) burc'un önündeki Diatafrismata ile dördüncü burcun önündeki Diatafrismata arası tedkik edilirse: (Şekil — 1)

---

(4) Bu sarnıçların bugünkü üst seviyeleri takriben Mocius'un +52, Asparın +95, Bonus'un +60 metredir.

(5) Mevzuu bahis bir iddia dolayısiyle tanınmış bir mühendis arkadaşımla beraber Edirnekapıdan Yedikuleye kadar olan mıntakadaki bütün Diatafrismatalar yeniden tedkik edildi ve ölçüldü. Bunlardan yalnız birisinin hendek tabanındaki kalınlığı iki metre kadardır. Diğerlerinde duvarların üst ve alt kalınlıkları arasında hemen hiçbir fark yoktur. Hiçbir noktada hendek tabanında dört metre kalınlık görülmemiştir. Yalnız bugün, yol olarak kullanılmak üzere son zamanlarda genişletilmiş olan Diatafrismatalar'da bu kadar genişlik vardır, bunlar yol genişliğidir. Ayni seviyede bulunan Diatafrismata'larda her iki tarafı su ile dolu ara duvarların büyük tazyika maruz kalmıyacakları çok kolay anlaşılacak bir şeydir. Fakat meyilli arazide, (şekil - 1) misal olarak aldığımız Topkapı şimal mıntakasında Diatafrismatalar seviyesine kadar su doldurulduğu halde yarısı susuz kalan kısımlarda bu mütekabil tazyik bahis konusu olamaz. O zaman tazyika mukavemet edecek bir duvar kalınlığı lâzımdır. Böyle yerlerde de bu tazyika mukavemet edecek duvar kalınlığına tesadüf edilmemiştir.

Birincinin bulunduğu arazinin tabiî rakımı 60+, hendeğin taban seviyesinin rakımı (hendek derinliği ortalama 8 metre olarak kabul edilirse) 52+ metredir. Buna nazaran yukarı (yüksek kısımda) hendekde bir insanın geçmesini menedecek iki metrelik bir su irtifaı temin edilmek istenirse su sathı 54 — 2+52 metre olacaktır. Halbuki aşağıdaki Diatafrismata'nın üst seviyesi —hendek üst seviyesinden iki metre aşağı olduğu için— ancak 48 metredir. Bu suretle bu kısımda mâni vazifesi görecek bir su seviyesi yapmak imkânsızlığı tezahür eder. Esasen burada Diatafrismata irtifaına kadar su doldurulsa bile, hendeğin 64 metrelik kısmı tamamile susuz kalmaktadır. Halbuki bu mıntaka asıl hücum cephesindedir ve hücum gediğinin ancak 150 metre uzağındadır.

Bu mıntakanın daha aşağı (daha şimal) kısmında bulunan Lycus deresinin rakımı +33.75 metre, yukarıda tedkik ettiğimiz ikinci Diatafrismata'nın tabiî arazi rakımı ise 50 metredir. Arada 16,25 metrelik bir irtifa farkı mevcuddur. Arada başka bir Diatafrismata tesbit edilememiştir (6). Mukabil tarafta ise, ilk Diatafrismata Pemton kapısından şimale doğru dördüncü burcun önünde ve +65 rakımındadır. Buna nazaran Lycus derèsi ile burası arasında 31.25 metre irtifa farkı mevcuddur.

Buna göre, arazinin meyline nazaran burada hendeklerde mâni vazifesi görecek su bulundurulabilmesi için, büsbütün başka bir inşa tarzı kullanılması zarureti vardı. Böyle bir şekle tesadüf edilemediğine göre, vaziyeti noktai nazarımız dahilinde mütalâa etmek lâzım gelmektedir.

Görülüyor ki muayyen mıntakalar hariç, bilhassa meyilli arazide hendeklerin su ile doldurulmasını temin edecek tarzda bir inşaat yapılmamış olduğundan, bir çok muharrirlerin düşündüğü gibi (7) Diatafrismata'ların, yağmurların, bilhassa meyilli arazide birdenbire alçak mahallerde toplanarak bir su basmasını önlemeğe yaramış olmaları muhtemeldir. «İstanbulun Fethi» isimli eserimizde (sahife - 112) bu hususu mevzuu bahis etmiş ve bazı hendeklerdeki Diatafrismata'larda toplanan suların yavaş yavaş daha aşağıdaki cereyanı temin edecek tertibattan bahsederken küçük mecraları kasdetmiştik. Bunlarla, Edirnekapının takriben 200 metre şimalinde büyük kısmı sonradan tamir görmüş Diatafrismata'lar üzerinde sonradan açılmış olan sivri kemerli büyük gözlerin hiç bir alâkası olmadığı aşikârdır. Bu sonuncular, bu maksada hizmet etmiyecek kadar geniş ve yüksektir.

Ortaçağda sulu ve susuz hendeklerin vazifesi, surlara yaklaşan düşmana karşı müdafaa edilen bir mâni vazifesi görmek, düşmanı surlardan uzak tutmak, bu suretle ok, mancınık ve topların uzaktan surları döğmesi suretile tesirlerini ve isabet ihtimallerini azaltmak idi. Hendekler lâğım muharebeleri için de kıymetli ve düşmanı, açtığı lâğım tertibatını, daha uzaklardan ve daha derinlerden yapmağa mecbur etmek suretiyle, işi müşkülleştirdiği gibi, ameliyatın uzaması dolayısile bunun vaktinde haber alınması ve mukabil tedbir almak imkânına zaman vermesi de şâyanı ehemmiyet idi. İşte bu sebeptendir ki 1453 muhasarasında lâğım muharebeleri, hendek mevcud olmıyan (Eğri kapı) mıntakasında yapılmıştı. Bundan başka sulu hendeklerin doldurulması, kuru hendeklere nazaran daha müşküldü.

İstanbul surları ârızalı bir zemin üzerine yapıldıkları için, bilhassa asıl hücum mıntakası olan Topkapı şimalinde su ile doldurulmuş olan hendeklerdeki suları Diatafrismata'ları tahrip ederek boşaltmak, aşağı mıntakada mahsurları da müşkül mevkide bırakacak su basmaları yapmak müşkül değildi.

---

(6) Bu mıntakada yeniden yaptığımız tedkikde üçüncü bir Diatafrismata'ya tesadüf etmedik. Ne Misn haritalarında ve ne de Die Landmauer Von Konstantinopel'in ikinci cildinde mevcud bütün bu arzânî duvarların işaretlendiği krokilerde de üçüncü bir enine duvar gösterilmemiştir. Belki şimdiye kadar kimsenin nazarı dikkatini celbetmemiş olan toprak altında kalmış bir Diatafrismata mevcuddur. Fakat (Şekil - 1) de gösterilen mıntakada böyle üçüncü bir duvar yoktur.

(7) Mambury —İstanbul Rehber-i Seyyahin— Surlar kısmı: Sahife - 424. «Belli olan kısımlarda yağmur sularının cereyanına mâni olmak için aralık aralık Diatafrismata denilen sedleri havi olduğu gibi...»

Abdülâziz'im Hazinesi Nasıl Yağma Edildi?

Abdülâziz devri tarihinin de birçok safhaları meçhul kalmıştır. Bu yazımız, bu devre ait enteresan bir hâdiseyi yeni vesikalarla açıklamaktadır.

Yazan: AZİZ ESENBEL

Sadrıâzam Âli Paşanın vefatiyle sadarete gelen Mahmut Nedim Paşanın tuttuğu yol, devletin haysiyetini düşürdüğü gibi Sultan Abdülâzizin de felâketine sebep olmuştu. Eğer bu adam, ilk iktidara geldiği zaman doğru bir yol tutarak padişahı siper etmeseydi, hal' ile neticelenen hâdise meydana gelemz, siyasî ve mülkî idaredeki suiistimaller ve kötülükler vücut bulmasaydı, dahilî keşmekeşe kolayca yol açılmazdı.

Abdülâzizin hal'inden sonra üç gün üç gece memleketin her tarafında donanma ve eğlenceler tertip edilmiş ve Sultan Muradın tahta çıkması, büyük bir sevinçle karşılanmıştı. Bu esnada Mithat Paşanın taraftarları Genç Osmanlılar bir Kanunu Esasînin yakında ilân edileceğini ve hürriyetin ilânı mukarrer olduğunu her tarafta açıklamışlardı.

Kanunu Esasî ve hürriyet kelimeleri büyük bir vatandaş kütlesinin ilk defa işittikleri şeylerdi. Hürriyeti onlara anlatmağa çalışan kimseler ise, hürriyetin, istediğini yapmak demek olduğunu telkin etmeğe başladılar. Bu suretle tahrik edilen bir takım gençler ve medrese talebeleri cadde ve meydanlarda tabanca atmak ve Mithat Paşanın, Sadrıâzam ve Hüseyin Avni Paşanın konakları önünde yakışıksız nümayişlerle bağırışmak gibi harekâta cüret ettiler. Sarayda ise ayna ve avize kırmak, birbirlerine hücum ve hakaret etmek gibi gülünç ve çirkin nümayişler cereyan etti. Yeni padişahın validesini bile iz'aç ve tahkir ettiler. Diğer taraftan yeni devrin ve Sultan Muradın taraftarı görünen bir takım fırsat düşkünü kimseler senelerce eski padişahın ve hanedanın etek ve ayaklarını her vesile ile öptükleri ve onlardan gördükleri lûtufları ve ihsanları tamamen unutarak insanlıkla kabili telif olmıyan çirkin ve nankörce hareketlerde bulunmaktan çekinmediler. Abdülâzizin cesedi üzerine kapanmış bulunan validesini, bir utanmaz herif ayaklariyle iterek, hakaretâmiz sözler sarfetmiş ve bu esnada zavallı kadının küpesini ve parmağındaki yüzüğü zorla aşırmıştı. Sonra da eski Valide Sultan İstanbul Sarayına sevkedilerek beş gün aç ve susuz hapsedilmişti. Bununla da iktifa edilmiyerek kadının sarayı aranmak bahanesiyle hayli kıymetli eşyası gaspedildi.

Bu rezaletlerin vukuunu müteakıp Sultan Azizin sarayındaki genç ve güzel cariyeler şuraya buraya, hattâ Hüseyin Avni Paşanın konağına da dağıtılmış ve kapanın elinde kalıp ırz ve namusları berbat edilmişti. Âli Paşanın ölümünden sonra Sultan Aziz, para ve mal düşkünü olmuştu. Bu sebeple saray hazinesinde hayli altın, büyük kıymetli haiz türlü elmaslar ve eshamı umumiye tahvilâtı mevcuttu. Hal'inden sonra hükûmet, devlet hazinesinin müzayakası dolayısiyle saray hazinesinin musaderesine karar verdi. Ama ne çare ki bu zengin hazineyi soymak için birkaç kişi ittifak ederek harekete geçtiler. Bunların elebaşıları, Sultan Muradın validesiyle mabeyin müşiri Damat Nuri Paşa idi. İlk hareket olarak Beşiktaş Sarayında eski Valide Sultanın dairesinde saklı bulunan altın ve elmas kasasına el atıp beraberce muktedir olabildikleri kadar para ve elmas aşırdılar. Abdülâzizin resmen ilân edilmiş olan nakdî serveti şudur: 7.399.665 altın lira miktarı itibarisinde eshamı umumiye ve 3.106 adet demiryolu tahvilâtı, 85.000 adet Osmanlı lirası...

Bundan başka dünyada misli az bulunan milyonluk elmas, pırlanta, meşhur mineli Brege saat koleksiyonu vesair büyük kıymeti haiz eşyası çıkmıştır. Evvelâ eshamı umumiye ve diğer tahvilât hazinede olan matlubatına mahsuben Osmanlı Bankası tarafından istenerek, hiçbir kanunî sebep yokken, hükûmetin müsaadesiyle, olduğu gibi bankaya teslim edilmiştir. Milyonlar kıymetindeki elmaslara gelince, Nuri Paşanın elinde yok oldu. Şeriki cürmü, Sultan Muradın

Abdülhamidin Fotoğraf Yasağı

Hayli gayrimüsaid şartlar altında Osmanlı tahtına çıkan ikinci Abdülhamid'in daha şehzadeliğinden beri kendisinde bulunan vehmi, amcası Abdülâzizin hal' ve katli, ağabeysi Beşinci Muradın âni olarak azli, Meşrutiyeti ilân edeceğine dair söz alındıktan sonra tahta çıkarılması gibi devlet ricalinin Osmanlı İmparatorluğuna hâkim olduğunu kuvvetle tebarüz ettiren hâdiselerle büsbütün artmıştı. Demokles'in kılıcını her an başının üstünde sanıyor ve bunun başına düşmemesi için şuurlu veya şuursuz hareketlerde bulunuyordu.

Nisbeten gayri şuurî hareketlerinden birisi de Abdülhamid'in kendi resimlerinin halk arasında taammüm etmesine şiddetle mâni olmasiydi. Otuz üç senelik saltanat devresinde tebaası onun bir fotoğrafını görememişti. Bunda belki haklı idi. Zira kendisiyle görüşen herkesde, o devrin en ileri gelen Avrupa ricalinde dahi çok müsaid tesirler yaratan Padişah şeklen bir hayli çirkindi: Büyük bir burnu ve kanbura yakın bir sırtı vardı.

Şeklen garip olan bu zatın ise iki mühim sıfatı vardı: Osmanlı İmparatorluğunun Padişahı ve bütün Müslümanların Halifesi.

Mâna ve maddeyi yekdiğerinde arayan basit halk tabakası için bu mühim bir kusur, önüne geçilmesi elzem bir kusur idi. Binaenaleyh Sultanın resimlerinin neşri men'olundu.

İşte bu sırada Sarayın mergub adamlarından olan gazeteci ve edib Ebüzziya Tevfik Bey tarafından Abdülhamide takdim olunan fotoğrafçı Abdullah, her nasılsa Padişahın fotoğrafını çekmek imtiyazını kazanmıştı.

Fotoğrafçı Abdullah, herhalde malî sebeplerle bu fotoğrafları herkese satmağa başladı ve bunlardan bir tanesi Sarayın eline geçti. Buna mâni olmak lâzımdı.

Tanzimat ve Kanunu Esasîyi şeklen kabul etmiş bir devlet için buna imkân yoktu. Binaenaleyh başka bir hal tarzı bulmak lâzımdı. Fotoğrafçı Abdullahın bu resimleri Padişahın müsaadesi olmadan neşir ve tamim ettiğini ileri sürmek.. İşte Saraydan Bâbıâliye, yâni Sadrazama yazılan tezkere bu tezi müdafaa etmekte ve fotoğrafçı Abdullahın bu yüzden cezalandırılmasını istemektedir. İşte vesika:

Bir gûna ruhsat ve mezuniyet istihsal etmeksizin fotoğrafî Abdullahın Şevketlü Efendimiz Hazretlerinin fotoğraflarını çıkartmağa cür'et etmiş olduğu leffen savb-ı samii efhamilerine irsal kılınan fotoğrafın ele geçmesile sabit olduğundan bundan öteye beruye ne miktarı dağıdılmış ise serian toplattırılmakla beraber bundan böyle bir tane çıkarmak teşebbüsünde bulunmasının tahtı memnuniyeti kat'iyeye alınması ve merkumun böyle istihsali mezuniyet etmeksizin bu harekette bulunmadından dolayı hakkında terettüb eyliyecek cezanın müsaraaten icrası muktezası emrü fermanı Hazreti Pâdişahiden bulunmuş olmakla...

22 Muharrem 1298, 13 Kânunuevvel 1295
25 Kânunuevvel 1887

Bu iradeyi müteakip fotoğrafçı Abdullah, bir daha Saraya sokulmamış ve Abdülhamide mensubiyeti olan kimseler tarafından selâm verilmesi doğru olmıyan bir şahsiyet haline gelmişti.

Resuhi BAYKARA

---

sarrafı Hıristaki delâletiyle elmaslar Londraya aşırıldı.

Bundan başka Nuri Paşa, sarayda kalan elmas, altın nadide eşya ve haskan atlardan istediği kadar aldı. Erkânı hükûmetten bazı kimselere de hakkı sükût olarak verdi. Velhâsıl Sultan Abdülâzizin büyük servetinden devlet hazinesine on para girmek müyesser olamadı.

Bu korkunç soygunculuğa hükûmet erkânı seyirci kalmıştır. Sultan Murat ise tahta çıktığı gün bir milyon altın borçlu bir vaziyette idi. Hesap ve akla sığmaz sefahetlere alışmış, şuuruna sahip olmıyan zavallı hükümdar, tabiatiyle sarayda vukua gelen sirkatlere mâni olamıyordu. İnsan bu iğrenç hâdiseleri düşündükçe aklı duruyor. Bu nasıl bir hükûmetti ki, devletin en nazik ve en buhranlı bir zamanında bu gibi hareketlere meydan vermiş ve mâni olmamıştı? İşin garip tarafı, o tarihte iktidarda bulunan paşalar, Sultan Azizin hal'i ve Kanunu Esasî ilânı teşebbüsleri dolayısiyle hürriyetperver ve adalet kahramanları diye anılıyorlar Ne büyük bir gaflet!

Tarihimiz ibretle doludur. Koca Osmanlı İmpaartorluğu, utanmak nedir bilmiyen bir takım adamların kurbanı oldu. Türk gençleri, tarihimizi çok dikkatle okumalıdırlar.

Aziz ESENBEL

Kral Abdullah, solunda oğlu Prens Telâl, sağında oğlu Prens Naif...

ABDÜLHAMİT HAKKINDA
Majeste Abdullahın Hâtıraları

— 2 —

Sabık Mekke Emîri akşam üstü Mekkeye vardı. Daha evvel ben babama hususi bir mektup gönderip amcasile aramda geçen konuşmaları bildirmiştim.

Babam, onu iyi bir şekilde karşılayarak, kendisile bir saat kadar görüştü. Emir, evine gittikten sonra babam beni yanına çağırttı ve:

— Amcamın yüzünden hasta olduğu anlaşılıyor.

Dedi.

— Bunun hastalığı ruhî sebeplerden olsa gerektir.. diye cevap verdim.

Ertesi gün babam beni tekrar yanına çağırdı. Bulunduğu odaya girdiğim zaman yanında amcazadem Şerif Nâsır ve Taif Emîri Şerif Zaid Fevaz vardı. Babam onlara selefi olan Şerif Alinin durumundan bahsediyor, Mekkede kalması veya İstanbula gönderilmesi hakkında fikirlerini soruyordu.

Taif Emîri Şerif Zaid, makama geçen zatın emrinde olduğunu, âmirlerinin âkibetleri hakkında fikir yürütemiyeceğini söylüyordu.

Şerif Nâsır ise, sabık Mekke Emîri Şerif Ali'nin Mekkede kalması bir takım üzücü hâdiselere sebebiyet vereceğini söylüyor ve şunu ilâve ediyordu:

— O çok zengin bir adamdır. İstanbulda bazı adamlara para yedirmek suretile bizi müşkül duruma sokabilir..

Bunun üzerine babam bana dönerek fikrimi sordu. Şu karşılığı verdim:

— Şerif Ali isterse burada kalsın, is-

Kral Abdullah Amman'da otomobilinden çıkarken...

terse Mısıra gitsin. Bence Mekkede kalmasında bir beis yoktur. Ondan evvel Şerif Avn Âl Refik'in hal'ettiği Şerif Abdülmuttalib de Mekkede evinde kalmıştı. Mısıra hareket edip orada ikamet etmek istiyorsa daha iyi olur. Böylelikle siyasî hayattan uzaklaşır; Hicaz da ondan kurtulur İstanbula gitmek istediği takdirde ona refakat edeceğime ve başına bir hal gelirse bunu kendisile paylaşacağıma dair kendisine söz vermiştim.

Nihayet toplantı bitti. Şerif Alinin, Hac mevsimi biter bitmez hemen Mısıra hareket etmesine karar verildi.

O sıralarda Mekkei Mükerreme, muhtelif ülkelerden gelen hacılarla dolmuştu O sene Hicaza gelen büyük devlet adamlarının başında merhum Hidiv Abbas Hilmi Paşa vardı. Makamına lâyık bir şekilde hürmet ve tâzimle karşılanmıştı.

O sene deniz yolu ile gelen hacıların sayısı (137) bin kişiyi bulmuştu. Suriye hacılarının reisleri, Sultan Abdülhamidin en yakın adamlarından iken birdenbire onun aleyhinde cephe alan ve İttihad ve Terakki Partisinin en ileri gelenlerinden olan Abdurrahman Paşa idi.

Hac bittikten sonra, Abdurrahman Paşa âsayişin bozuk olduğunu bahane ederek, kara yoliyle hacılarla beraber dönmeyi reddetti.

Bundan gayesi, babamın memleketi idare etmeğe muktedir olmadığını belirtmekti.

Babam, Suriye Mahmeli (*) ile Suriye hacılarının eskisi gibi kara yoliyle memleketlerine avdet etmelerinde ısrar etti.

Bunun üzerine Abdurrahman Paşa, Mahmeli bırakarak deniz yoliyle Mısıra hareket etti, oradan da Şama döndü.

Mahmeli Şerifin tarihi, Kraliçe Şeceretüddür zamanından başlar. Aslen Türk olan bu kadın, Mısırda hüküm süren Eyyûbiye hükûmetinin hükümdarlarından El-Mülk-üs-Salih'in en sevdiği zevcelerinden biri idi. Kocası vefat edince yerine tahta geçmişti. Bu Kraliçe, o sene muhteşem bir tahtı-revan içinde Hacca gitmiş, bunu müteakip seneler, hükûmetin sembolü olarak Mekkeye boş tahtı-revan göndermeğe devam etmiş. Şeceretüddür, vefat ettikten sonra bu âdet kalkmamış, ve her sene haç mevsiminde Mısırdan, İstanbuldan ve Şamdan Mekkeye Mahmeli Şerifler gönderilmeğe başlanmıştı.

O sene hacı kafilelerinin sevk ve idaresine amcam Şerif Nâsır tayin edilmişti Onun yolculuğuna refakat ettim (Tebük) şehrine varınca, amcam, Şam Valisi Nâzım Paşadan bir telgraf aldı. Mahmeli Şerifi ve hacıları karşılamak üzere Vilâyet mektupçusunu göndereceğini bildiriyordu.

Amcam, bizzat hacılara refakat ettiğini, mektupçuyu göndermeğe lüzum olmadığı cevabını verdi.

Şamda çok iyi karşılandık. Yalnız Abdurrahman Paşanın babamın, amcamın ve benim aleyhimde yazıları ihtiva eden o broşürleri bastırıp dağıtması bize yapılan bu güzel karşılamanın âhengini bozmuştu. Abdurrahman Paşa, kin ve nefreti tazammun

---

(*) Kâbei Muazzamanın örtüsünü ve Mekkeye gönderilen armağanları taşıyan Sürre Alayı dediğimiz kafile.

eden bu broşürleri dağıtmakla Şamdaki nüfuz ve mevkiini sarsmıştı. Bu yüzden Şam Valisi kendisine haber göndererek, halkın canına kasdetmemeleri için bir müddet evinden dışarıya çıkmamasını tavsiye etmişti.

Bu adam, bilâhare (Birinci Dünya Harbinin sonunda) ağabeyim Feysal'i Suriyeden çıkmaya mecbur ettikleri sırada ansızın Fransızlar tarafından öldürülmüştü.

Mekkeye avdet edince ağabeylerim Feysal ile Aliyi ve İstanbulda bıraktığım diğer akrabalarımı orada buldum.

Ayni zamanda, sabık Mekke Emîri Şerif Ali yeğeni Muhsin bin Mehmed ile beraber Mısıra gittiğini, Hicaz hattının Maandan Medineye olan kısmını tamamlayan Hicaz Valisi Müşir Kâzım Paşanın istifa ettiğini de öğrendim.

Bu Valinin istifa etmesile Mekke Emiri olan babam bütün Hicaz Vilâyetinin idaresine bakmaya başladı.

O sıralarda halk İstanbulda vukubulan hâdiselerle yakından alâkadar olmus, herkes Mahmud Şevket Paşanın kumandasındaki hareket ordusunun İstanbula girdiğinden, Sultan Abdülhamidi hal'edip yerine onun veliahdi olan Abdülmecid Hânın oğlu Mehmed Reşadı Besinci Mehmed, adile tahta geçirdiğinden bahsediyordu.

İttihad ve Terakki Partisi, bu durumdan faydalanarak bütün devlet mekanizmasını eline aldı ve istediği gibi idare etmeğe başladı.

Ben Şamda iken halkın yeni hükûmetten memnun olmadığını görmüstüm. Bu yeni hükûmete en fazla muhalefet eden (Arab Gençlik Partisi) idi. Bu parti yaptığı propagandalarda Osmanlı Hükûmetinden ayrılmak gayesini güdüyordu.

Bu memnuniyetsizlik yavaş yavaş, evvelce İttihad ve Terakki Partisine taraftar olanlara da sirayet etmeğe baslamıştı. Buna sebep de İttihad ve Terakki Partisinin bazı genç elemanlarının düşüncesiz hareketleri ve sert kararları, binnetice hükûmet otoritesinin zayıflaması idi.

İstanbulda bulunan Elmüntedi Elarabi (Arab Klübü) nün faaliyeti, ve bu klübün ve bütün Arabların aleyhinde siddetli makaleler nesreden İkdam gazetesinin mezkûr klüb âzaları tarafından taarruza uğraması, o sıralarda Türklerin ve Arabların arasında bir uçurum açılmıştı. *(Devamı var)*

Gaziantepte bulunan Tarihi Eşya

Yukarıdaki resimde gördüğünüz, fincan şeklinde ve üzerleri süslü eşya, Gaziantebin Batal köyünde bulunmuştur. Bu tarihî ve çok kıymetli eşyaların eski devirlere ait olduğu anlaşılmaktadır. Hangi devre ve hangi hükümdara ait olduğu henüz tesbit edilmemiştir.

Efes harabelerini gösteren bir fotoğraf...

Hz. Meryem'in Mezarı Efes'te mi?

Hazreti Meryem'in mezarı ilim ve din adamları arasında bir tetkik mevzuu olmuştur. Bu yazımız, Hazreti Meryem'in mezarının Efes'te olup olamıyacağını, mevcut eserlere istinaden izah etmektedir.

Yazan: S. DEMİRKAN

«Efes'te Hazreti Meryem'in mezarı bulundu» başlığiyle son günlerde gazetelerde yayınlanan bir haber, yalnız Türkiyede değil, bütün dünyada akisler uyandırdı. Haber gerçekten heyecan verici oldu. Zira, Hıristiyanlığın ilk zamanlarından, hele V inci asırdan beri devam edegelen mezhep münakaşaları, hususiyle Hazreti Meryem'in şahsiyeti ve ölümü etrafındaki ihtilâflı itikat ve kararlardan sonra, bugün onun mezarının Efes'te bulunması ayrıca önemli bir hâdise olmuştur.

Gazetelere göre bu mevkideki araştırmaların asıl sebebi, Macaristandaki büyük rütbeli bir papasın gördüğü bir rüyadır. Bu papasın dediğine göre, rüyasında Meryem Ana kollarını Hıristiyan âlemine doğru açmış ve bütün müminlerinin çektikleri ıstıraplarını bildiğini ifade eder bir tavırla «Beni ararsanız ben Efes'teki evimdeyim» demiştir. Böyle bir rüya derhal beklenen tesiri göstermiş ve Efes'te bu maksatla araştırmalara başlanmıştır. Neticede şöyle bir durumla karşılaşılıyor:

Bülbül dağı üzerinde bulunan ve Panaia Kapulu denen Bizans mimarî tarzındaki kilisenin bir odasında Hazreti Meryemin bronzdan bir heykeli bulunmuştur. Onun bu odada yaşadığı ve burada olduğu kanaati öteden beri vardır. Bu kanaati kuvvetlendiren sebeplerden birisi de Bizans İmparatoru Jüstiniyen tarafından Sen Jan namına yaptırılmış bir kilise enkazı arasında bu havarinin mezarı bulunmuş ve ziyaretçilere de açılmıştır. Hal böyle olunca, Sen Jan'a emanet edilmiş olan Meryem Ananın da onun-

la burada yaşadığı ve burada öldüğü âşikârdır (1).

Ve bu vesile ile gerek arkeologlar, gerek din adamları faaliyete geçmişlerdir Efes'e yüzlerce ziyaretçi gelmiştir. Bu arada İzmir Müzei Müdürü de şöyle demektedir: «Efes'te 1.18 metre boyunca bronzdan bir kadın heykeli bulunmuştur. Vaktiyle Lazaristler Efes'e gittikleri zaman buradaki kiliseyi yıktırmışlar ve bunun yerinde bin dönüme yakın bir arazide konaklar inşa ettirmişlerdir. Hazreti Meryem'in mezarını Bülbül dağında Konsaos'ta aramak lâzımdır » (2).

Gürültülü haberler devam ededursun, Papanın Türkiyedeki vekili Monsenyör Andrea Cassulo da 8 Kasım tarihli Vatan gazetesinde çıkan demecinde: «Roma'da toplanan 800 râhipten mürekkep bir kongrede, Hazreti Meryem'in göklere uçmuş olduğuna karar verilmiş ve bu karar da kabul ve ilân edilmiştir» sözleriyle bu hâdise bu şekilde kapatılmak istenmiştir.

Mevzuun arkeolojik bir tetkikten geçirilmesi lüzumu hâsıl olduğundan Millî Eğitim Bakanlığı da buraya bir tetkik heyeti göndermiş bulunuyor.

İşin neticesi hakkında şimdiden bir şey söylenemez. Yalnız Efes gibi tarihî bakımdan pek önemli olan eski bir şehrin yeniden ve hele dinî bir cepheden dirilmeğe başlaması, bu mevkiin geçmiş hayatını tetkik için iyi bir vesile olmuştur. Mevzua dair en son edindiğimiz bilgileri yazının nihayetine bırakarak Efes'in tarihini okuyucularımıza aydınlatmağa çalışacağım.

⁂

İlk kuruluşunda Efes (Ephesus), Bizanslılar devrinde Ayasluğ (3) ve Türklere geçtikten sonra Selçuk adlarını alan bu şehrin kendine hâs garip bir mukadderatı vardır. Onun başına gelenlerin bir kısmı tabiatin, bir kısmı da insanların tesiriyle olmuştur. Tabiat tarafından mağlûp edilen eski Efes'i, bugün gözle görmek mümkün değildir. Zira binlerce sene süren bir zaman zarfında Küçük Menderes ırmağının sürüklediği kum birikintileri çok geniş bir sahayı doldurmuş ve sahile yakın kurulmuş olan asıl şehrin harabelerini tamamiyle örtmüş bulunuyor. «Efes arazisi doğudan batıya doğru giden büyük bir vadidir. Kayister (Küçük Menderes) ırmağı bu vadiyi boylu boyunca takip ederek kuzey-doğu kısmında ovaya girer. Güney-doğusunda evvelce Rumların Lepro dedikleri Priyon dağı (Bülbül dağı) vardır. Korisos dağı vadiyi güney tarafından kapatır ve doğuya doğru Mesokis dağına kadar uzanır. Batı tarafında vadi geniş bir açıklıktadır. Buradan bakıldığı vakit Ege denizindeki adalar ve Klanos dağları görünür. Kayister'in sağ tarafında geniş bataklıklar vardır. Irmak ağzına yapılan Attal dalga kıranlarının teşkil ettiği koy, yirmi asırdan beri devam eden kum birikintileri hareketiyle karaya dâhil olmuştur.» (4).

Efes, İyonya'nın merkezi ve en eski şehridir. Buralara İyonyalılar yerleşmeden evvel Amazon denen savaşçı kadınlardan mürekkep kolonilerin de gelmiş olması muhtemeldir (5). Atinanın son kralının oğlu Androklos buraya Rum muhacirlerini getirdiği vakit bu bölgenin Lelej'lerle Karyalılar tarafından işgal edildiğini görmüştür. Bu mevki, o zamanlar Asyada yayılmış olan Diyana mezhebinin merkezi idi. Jüpiter'in (6) takdim ettiğine inanılan bir Diyana heykeli Smirna ismindeki bir Amazon tarafından, mâbet olarak kabul edilen bir ağacın kovuğuna konmuştu. Bu heykel üzüm kökünden yapılmıştı. Tazeliğini muhafaza için vücudunda açılan deliklerden nard yağı akıtılırdı. Halk bunun gökten indiğine inanırdı. Sonradan yapılan mâbette dinî merasim ve hizmetler hadım edilmiş papaslar tarafından icra edilirdi. Bunların yanında

---

(1) Vatan gazetesinin 5 Kasım günkü sayısında muhabir mektubundan.

(2) Yeni Sabah gazetesi, 6 Kasım nüshasından.

(3) Rumcada Aiya aziz mânasına gelir Sologoz azizin lâkabıdır. Havarilerden biri olan bu Hıristiyan azizinin Efes'te mezarı olduğundan Bizanslılar şehre Ayasolug adını vermişlerdi. (İslâm Ansiklopedisi).

(4) Ch. Texien: Küçük Asya, cilt 2.

(5) Fransızca Büyük Ansiklopediye göre Efes adı Amazonlardan kalmadır. Gûya Efes, Küçük Menderes ırmağının oğlu imiş. Haklarında doğru bilgi edinilememiş olan Amazonlar, Kafkas dağlarından çıkarak Küçük Asyada ve sonra Afrikada birçok savaşlar yapan tamamiyle kadınlardan ibaret akıncı kuvvetleridir.

(6) Eski Yunanlıların gök ilâhesi Zeüs'e Lâtinler Jüpiter adını vermişlerdir.

Efes'teki harabeler ve tarihî küleler...

da yüksek sınıfa mensup kadınlar, kızlar da vardı. Mâbet pek muhteşemdi. Fakat sonradan yıkılınca onun yerine Romalılar yeni bir bina yaptırdılar (7).

«Şimdiye kadar keşif ve zâhire çıkarılan tiyatro, agora, Elenistik ve diğerleri Roma, Bizans devirlerine aittir. Elenistik devri kâmilen mermerden vücuda getirilmiş olup mimarî tarzı itibariyle vakur ve muhteşemdir. Efes'in Romen metrukâtında bu derece itina yoktur. Harabenin kâin olduğu saha Koresos ve Piyon dağının arasındaki vadiden itibaren Piyon dağının garp cihetindedir. Piyon dağı Ayasluk ovası üzerinde mahrutî ve yayvan bir şekilde yükselmiş, doğu cephesi yalçın kaya tabakalarından müteşekkil bir tepedir. Şehrin Odeon, tiyatro, stadyom gibi binaları bu dağın böğrüne oyulmak suretiyle vücuda getirilmiştir.

Jüstiniyen zamanında yapılan ve mimarî bakımdan mühim olan Sen Jan kilisesinin namını devam ettirmek maksadiyle bu civarda kurulan Ayasluk XIII üncü asırda vukua gelen zelzelelerden harap olmuştur. Binaenaleyh, eski Efes ile Ayasluğu birbirine karıştırmamalıdır (8).

Anlaşılıyor ki Efes tarihe mal olduğu zamandan başlıyarak her devirde varlığını devam ettirmiş, düşmüş, kalkmış, ölmüş, dirilmiş ve ruhu kalıptan kalıba geçmiş bir Anadolu şehridir, ve onun en parlak devirleri, tarihe göre, ilk zamanlariyle Elenistik devridir. «Peloponez muharebelerinin sonlarında Fars generalleri genel karargâhlarını burada kurduktan ve her tarafı harabeye çevirdikten sonra, Büyük İskenderin generallerinden Lizimak şehri yeniden inşa ettirmiş ve burada birçok binalar yaptırmıştır.» (9).

Şehrin en önemli tarihî devri belki de Hıristiyanlığın yayılmağa başladığı zamanlardır ki, bu devir Romalıların da burada parlak bir hayat sürdükleri yıllara rastlar. Evvelce de söylediğimiz gibi Diyana mâbedi

---

(7) Küçük Asya, cilt 2.

(8) Bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi Genel Müdürü bulunan Bay Aziz Ogan'ın 1927 de yaptığı hafriyata ait rapordan. (Maarif Vekâleti Mecmuası, sayı 10, 1927).

(9) Küçük Asya, cilt 2.

ve bu mezhebin âyinleri dolayısiyle büyük bir şöhrete sahip bulunan Efes, günün birinde Hıristiyanlığın başlıca yayılma merkezlerinden biri olmağa başlamıştır. Fakat bu esnada da hayli uzun süren ıstıraplar içinde kıvranmıştır. Mevcut yazılı vesikalara göre burada «Sen Jan» vaftizini kabul ederek cahilce bir Hıristiyanlık akidesi yaymağa çalışan Yahudiler yerleşmişti. Havarilerden Sen Pol (Saint-Paul) (10) buraya geldiği zaman Hazreti İsa namına bunları vaftiz etmiş ve Roma hükûmetinin dikkatini çekmemek için de denî merasimi Yahudilerin havrasında yapmağa başlamıştı (11). Fakat putperestlerle yani Diyana mezhebi mensuplariyle bir tek Allaha inanan İsa dini çekmemek için de dinî merasimi Yahudile Hıristiyan halk arasında uzun ve çetin mücadeleler hemen iki asır devam etmiştir. Roma İmparatoru Neron buradaki mâbedin bütün servetini alarak Romaya getirtmişti, ve ondan sonra da yağma ve tahripler devam etti. Bizans İmparatorlarından Kostantin İstanbulu süslemek için bütün Asya şehirlerine el atmış, Jüstiniyen de Ayasofya kilisesini yaptırmağa başladığı vakit Efes mâbedinin mermerlerini hemen tamamiyle buradan aldırmıştı. Ayasofyanın kubbe altını süsliyen on iki yeşil mermer direk Efes'ten getirtilmişti. Tarihî kayıtlara bakılırsa Jüstiniyen buradaki binaları tahrip ederken evvelce mevcut ve basit bir bina halinde bulunan Sen Jan kilisesini yıktırarak onun yerine yeni bir kilise yaptırmıştır ki bugünkü bina bu olsa gerektir.

Selçuk Türkleri de Anadoluyu istilâları sırasında birkaç defa Efes'i almışlardır. Aydınoğullarının da bir müddet merkezi olan Efes ovaya doğru yayılmağa başlamış, burada camiler, mescitler, hamamlar ve diğer binalar yapılmıştır. İsa Beyin camii bugün mevcuttur. Ankara muharebesinde Sultan Bayezidi yenen Timurlenk orduları buralara kadar gelmişti. Şehir ve civarı müthiş bir tahribata uğradı. Ondan sonra da büyük bir zelzele ayakta kalan diğer binaların birçoğunu yerle bir etti. Çelebi Sultan Mehmet zamanında Efes Osmanlı Türklerinin eline geçti.

Tanzimattan sonra burasını Ayasluğ nahiyesi olarak buluyoruz. 1307 (1892) tarihli Aydın Vilâyeti Salnamesinde şu kayıt var: «Kuşadasına bağlı Ayasluğ nahiyesi. Kuşadasının 3 saat uzağında, şimalinde ve eski zamanlarda melâhate (gemiciliğe) müteallik âsardan istidlâl olunduğu veçhile sahilde olduğu halde bugün denizden 22 saat içeride kalan Efes şehr-i kadimi kurbünde vâki Ayasluğ karyesidir. İzmirden şimendiferle 2 saat mesafede olup 2615 nüfusu vardır.»

1326 (1910) Aydın Vilâyeti Salnamesinde: «Ayasluğ nahiyesinin merkezi Çirkince karyesidir, bini geçen nüfusu vardır. Efes harabeleri mezkûr karyenin şimali şarkisinde üç kilometre mesafededir» deniyor.

Efes'te ilmî araştırmalara ilk defa 1863 te Wood başladı. Tiyatro, stad, Odeon (12), jimnaz (13) gibi binaların yerlerini buldu. 1870 ile 1874 arasında hafriyata devam etti. Krezus tarafından yaptırılan Artemis mâbedini de buldu. Buradan çıkan kıymetli bazı parçaları British Museum'e göndermiştir. 1898 de Bendorf tarafından da burada araştırmalar yapılmıştır. 1905 te Hogart hafriyata devam etti.

1927 yılında Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Umum Müfettişi Aziz Bey de (bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi Genel Müdürü Aziz Ogan) Efes'te hafriyat yapmıştır ve bazı eserler bulmuştur.

Araştırmalar esnasında burada hemen her devre ait ve Efes'in tarihini aydınlatan paralar bulunmuştur. İlk paranın icat edildiği (M.Ö.) 700 senesinden başlıyarak Bizansın son zamanlarına kadar burada her devre ait paralar bulunmuştur. Bunların üzerlerinde arı, geyik, silâh resimleri vardır. Romalılar devrindeki paraların üzerinde Diyana'nın resmi bulunmaktadır (14).

---

(10) Havari, Hazreti İsa'nın dinini ilk kabul ederek etrafa yayanlara denir. Saint aziz mânasına gelir.

(11) O devirde buradaki takiplerden kaçıp bir mağaraya sığınan ve adlarına (Yedi uyuyanlar - Ashab-ı kehf) in maceraları da çok enteresandır.

(12) Odeon, eski Yunanistanda yapılan açık hava tiyatrosudur ki burada müzik ve şiir müsabakaları yapılırdı.

(13) Eski Yunan ve Romalılarda jimnastik yapılan örtülü bina. Sonradan bazı memleketlerde orta öğretim müesseselerine bu isim verilmiştir.

(14) La Grande Encyclopédie, Ephes kelimesi.

Sultan İbrahim Deli mi, Hasta mıydı?

Yazan: M. ÇAĞATAY ULUÇAY

Sultan İbrahim ve İstanbul:

Sultan İbrahim, imparatorluğun bütün işleriyle alâkadar olduğu gibi, İstanbulun işleriyle de aynı derecede uğraşıyordu. İmparatorluğun başşehrinde, işleri yolunda gidermek pek kolay değildi. Padişah bunu temin edebilmek için, Sadrıâzamdan ihtisap ağasına, kadıdan subaşıya, asesbaşıdan bostancıbaşıya kadar sıkı emirler veriyor, düzenin yolunda gitmesini emrediyordu.

İmparatorluğun diğer yanlarında olduğu gibi, İstanbulda da kavga gürültü olmasını istemiyor, kendi tâbiriyle, «... *Şehri bir hoşça zaptet, asla kavga olmasun*» diye Sadrıâzamını ikaz ediyordu. Düzeni bozanlar, kanun ve yasaklara riayet etmiyenlere ölümden sürgüne, dayaktan mal musaderesine kadar lâyıkı cezayı verdiriyordu. Fakat İsatnbul büyüktü, şehrin günlük hayatı hâdisesiz, ârızasız geçmiyordu. Hele sık sık kazan kaldırmağa, birbiriyle boğuşmağa alışan kapıkulu ocağı, halka bu yolda en kötü örnekleri veriyorlardı.

Şehrin hayatını kavgasız, gürültüsüz geçirmek için, ilgili zabitler, gece gündüz kol gezdikleri gibi, zaman zaman Sadrıâzam ve Sultan da dolaşıyordu. Padişahı en çok uğraştıran ve üzerinde durduran meseleler fuhuş, yangın, yiyecek meselesiydi. İstanbulun evleri kârgir olmadığından ufak bir yangın çıkınca, şehirde geniş alanda hasarat yapıyordu, bundan dolayı «Tanrı İstanbulu yangından, Anadoluyu salgından korusun» darbı meseli tarihe mal olmuştur. Diğer padişahlar gibi o da bu hususta titiz davranıyor, yangın işini ve meselesini mütemadi bir dikkatle takip ediyordu. Bir deafsında, «*Macunculardа bazı eşhas söylermiş ki helbet bize birkaç akçe versenüz hoş, vermezsenüz ateş bırağuruz. Öbürleri nice cezaların bulduysa anlar dahi...*» bulsunlar diye, söyliyenleri derhal bulmalar ıiçin bütün zabitanı seferber etmişti.

Yangın çıktığında Sadrıâzamı, harekete geçmemişse geçiriyor, sebebini soruyordu: «*Sen ki Vezir-i âzamsın yangın var görmez misin. Tez gözün açup tekayyüd idesün. Göreyim seni sıkça sıkça başlıyor, nedir aslı? Heman pekçe gözün açup kimin evin olduğun ve neden tutuştuğun bildiresün. İşte hırka suyu gönderdim onun yüzü suyuna Hak Taâlâ def'ede, şöyle bilesin.*»

Yedikule semtinde yangın çıktığını Sadrıâzam Padişaha geç haber vermiş, o da buna kızarak şunları yazmıştır: «... *Yedikule semtinde yangın olmuş, dahi şimdi mi bildirdin? Başladın istediğin etmeye, yavuz kimse beni beyenmez, korkmuyorlar kıyas eder misün mü? Ben her yerden haber alamam? O sen. Şimdengeru iki eteğim kuşağıma sokarım, şehir be şehir keşmakeş edeyim, şöyle bilesin iyiyi kemi senden bilürüm. Sen benden hiç korkmuyor musun!..*»

Öbür yandan fuhşa karşı da imparatorlukta, eskiden beri büyük bir mücadele açılmıştı. Fuhuş hem dinen, hem kanunen yasaktı. Bu yüzden bu suçu işliyenler, mahalleden, şehirden sürülür, evi taşlanır, kapısına boynuz takılır, katran sürülürdü. Fena kadınlar bu ahlâksızlıklarına devam etmekte ısrar ederlerse, nihayet idam olunurlardı. Fakat bir türlü de önü alınamıyordu: «... *Bostancıbaşı dolaşırken bir fahişe avrete sataşmış erle zina ederken. Bilmiş olasın. Üsküdarda buna pekçe takayyüt edesin. Zina ile harap olur memleket...*»

«*Sen ki Vezir-i âzamsın malûmun olsun ki bostancıbaşı kulum sekiz müennes ve beş müzekker fahişlikte tutmuş! Hapiste durur, bunların cezaların veresin. Hüccetleriyle bile bize arzeyledi. Sen dahi sayir ahvale muhkem takayyüt edesin, cüz'ü küllü bildiresin, sonra seni öldürürüm ayrık korkum yoktur.*»

Sokak zamparalığı, soysuzlaşma, bu sahada o kadar ileri gitmiş ki, Padişahın gözleri önünde bile kadınlara lâf atılıyordu. «... *Öteyi gün Ayasofya çarşusunda bir iki eşhas birkaç avreti incidirken gözüm ilişti. Yayan gezerken bu makuleyi bir dahi görmeyim, sen bilürsün. Niçin şehri görüp öğretmessün. Bu tenbihim masharalık mıdır? Vallah pekçe eşkıyaya mukayyet ol, sonra sen bilürsün!..*»

Başşehri, imparatorluğun merkezi İstanbulu beslemek, ihtiyaçlarını temin etmek, Osmanlı Padişahlarını evvelki yüzyıl-

larda çok meşgul etmiştir. İstanbul halkının «efvat-ı yevmiye», «havayic-i zaruriye»sini temin etmek maksadiyle vakit ve mevsime göre, her tarafa mübaşirler gönderilir, saray için, ordu için, İstanbul halkı için, gıda maddeleri mübayaa ettirilirdi. Gıda maddelerinin darlığı, çok zaman fâhiş fiyatla satılmasını mucip oluyordu. Bu işi ayarlamak için hükûmet sık sık önleyici tedbirler alırdı. Bu husus için sık sık Sadrıâzam ve kadı kola çıkarlar, esnafı ve yaptıklarını kontrol ederlerdi. Ayrıca ihtisap ağası, pazarbaşı ve esnaf heyetleri de bu işle sıkı surette alâkadardılar. Fakat XVI. asrın ikinci yarısından itibaren esnaflar, bakkallar da bozulmuşlar; geniş alanda ihtikâra başlamışlardı. Bu yüzden esnafı ve fiyatları sık sık kontrol etmek lâzımdı. Bunu çok iyi bilen Sultan İbrahim, tahta çıktığı zaman Sadrıâzam Kara Mustafa Paşaya şu hattı göndermişti:

«Selâmdan sonra fikrime geldi, et nukyesi ne kadardır? Ve etmek nicedir? Ve cümle zahireye terakki ne yüzdendir. Ben saadetle tahta geçeli sen İstanbulun nargın gördün mü? Ne yola kodun. Yohsa dahi merhum zamanındaki narh mıdır, niçin zamanımda kemn ettirmedin. Şöyle bilesiz ve İstanbul kadısına tenbih edesin, sen bilürsün ve sen de gezüp cümle zahireye yeniden narh veresin. Pahaları indiresün, bizim zamanımız adille dolsun ve mizacı şerifimizi sorarsan pek mizacı şerifim hasta bilesin, güçle yazdım.»

Bu işi kontrol, İstanbul Kadısının başlıca vazifesi olduğu için Sadrıâzama «... *İstanbul Efendisine muhkem tenbih eyle, nahr ahvaline ziyade tekayyüt etsin, gezsün dolaşsun, yohsam kendi bilür...*» diye sık sık hatlar yazıyor ve direktifler veriyordu. Esnafta, fiyatlarda gayri tabiîlik gördüğü vakit İstanbul Kadısını haşlıyordu: «*Selâmdan sonra biraz şehre çıktım, İstanbul Kadısına sataştım, zâhir senden çıkmıştır, göreyim seni bir hoşça tenbih edesin. Narhları bir güzel baka...*» Yine bu iş için Sadrıâzam da haftada bir defa kola çıkıyordu. Umumiyetle bugün arz olmadığı günlerden birisine tesadüf ediyordu. Eğer Sadrıâzam çıkmazsa: «*Bugün kola çıkmadın, yohsam pek sureti tebdil suretlen mi gezersün, bugün yohsam binmez misün...*» diyerek sebebini soruyordu.

Gelecek Sayımızda

Tarih Dünyası görülmemiş bir yazı zenginliğile çıkacaktır

Tarih Dünyası, gelecek sayıdan itibaren yeni bir program ve hamleile çıkacaktır. İlk sayısından beri, Türk tarihine meçhul kalmış birçok hâdiseleri yeni vesikalarla aydınlatan Tarih Dünyası, gelecek sayıdan sonra hayret verici mevzuları neşre başlıyacaktır. Bu yazılar ve resimler için şu kadar söyliyelim ki, bunlar, yakın tarihimizin en kıymetli ve yegâne vesikalarıdır. Büyük tarihî hâdiseleri ve tarihî şahsiyetleri alâkadar eden bu mevzuların millî arşivlerimizde bile suretleri yoktur; fakat orijinal büyük bir araştırma ve fedakârlık neticesinde elimize geçmiş bulunmaktadır. Gelecek sayımızda, bu şekildeki mevzular, bir değil, birkaç tane olacaktır. Şimdiden merak etmekte haklı olacağınızı kabul etmekle beraber, on beş gün daha intizar etmenizi rica edeceğiz. İlk sayılarımızda söylediğimiz gibi, Tarih Dünyası, zaman geçtikçe sahifelerini daha kıymetli yazılarla süsliyecek ve vadettiği yolda, her zaman daha iyiye doğru gidecektir. Pek yakın zamanda kâğıt buhranı dolayısiyle sahifelerini azaltmak mecburiyetinde kaldığımız Resimli Osmanlı tarihi ve İslâm tarihi ilâvelerimizi, yine eskisi gibi tam forma halinde verecek ve onlar bittikten sonra daha faydalı ve orijinal ilâveler sunacağız. Bunlar da hazırlanmış bulunmaktadır. Tarih Dünyası'nı iyi muhafa ediniz, ileride cildini değil, eksik sayılarını bile temin etmek kabil olamıyacaktır. Gerek cilt ve gerek kapak siparişlerimizi bugün bile zamanında karşılıyamıyacak vaziyette bulunuyoruz. Çünkü talep fazla, nüsha ve cilt adedi ise çok mahdut kalmıştır

Bir içki âlemi

«Kafile-i Şuara» müellifi meşhur Çaylak Tevfik Efendi nakletmektedir:

Bosna taraflarında «Ekşisu» adında bir kaplıca varmış. Her sene etraftan birçok ziyaretçi, misafir, hasta gelirmiş

Tevfik Efendi, Bosnada Tahrirat Müdürü iken, üç beş memur arkadaşiyle, on gün izinle Ekşisuya giderler. Gittiklerinde henüz barakalar kurulmamış imiş. Lokantamsı bir hana inerler. O gece içip eğlenirler. Sabahleyin Tevfik Efendi:

— Yahu arkadaşlar, barakaların kurulmasına daha iki gün varmış. Suya açıkta girilmez ya. Bana kalırsa şu iki günü şuracıkta biz bize eğlenerek geçirelim!..

Der. Hep bir akılda olan arkadaşları «Hayhay» ı bastırırlar. İçki âlemi başlar. İşret esnasında «Halib-ül-Esed» denilen limonlu rakı ile sarhoşluk giderilir, tekrar içilir. Saz ve söz arasında öğle olur. Biraz uyku kestirdikten sonra akşam üzeri eğlenceye ve içilmeğe yeniden başlanır İkinci gün yine bu yolda vakit geçirilir. Üçüncü gün hancıdan, barakaların hâlâ kurulmadığı haberini alınca işret sofrası yine kurulur.

Dördüncü gün, hancı barakaların kurulduğu haberini getirirse de misafirler «Adam sen de, ılıca kaçmıyor ya, yarın gideriz!» diye kulak asmazlar.

Nihayet bir gün hancı, elinde bir defterle gelip:

— Efendiler, anlaşıldı, sizin niyetiniz ne suya girmek, ne de buradan gitmek. Ama borcunuz yüz lirayı aştı. Bilmem sonra ne ederiz. Hele iptida şu borcunuzu temizleyiniz!» der.

Bunlar:

— Ayol, biz burada kaç gün kaldık, ne yedik ne içtik ki...

Çaylak Tevfik Bey

Derler. Adamcağız istemiye istemiye:

— Kaç gün mü?.. Tamam bugünle on altı gün oluyor...

Deyince akılları başlarından giderek, daha doğrusu akılları başlarına gelerek, derhal hesaba koyulurlar. Bereket versin ki vilâyetin sandık emini de berabermiş. İhtiyaten ve bunların maaşına mahsuben yanına iki yüz lira kadar para almış. Yüz lirayı verir. İçlerinden biri der ki:

— Baksanıza arkadaşlar, kimimiz hâlâ sarhoş, kimimiz hasta. Bari bugün olsun ılıcay agirelim de biraz kendimizi toplıyalım...

Hancı, yine gülerek:

— Ilıcaya mı girelim dediniz? Açıkta girerseniz o başka; yoksa barakalar kalkalı üç gün oluyor! der.

Ertesi gün, bizim ahbap çavuşlar, bitkin bir halde Bosnaya dönerler.

İttihat ve Terakki

(Baş tarafı 234 üncü sahifede)

mahkûm edilmişti. İşte taklibi hükûmet işi bu suretle sona ermişti.

Bu muvaffakiyetsizlik üzerine İstanbul muhitinde siyasî fırka hareketleri, demokrasi prensipleri tamamen felce mahkûm olmuştu.

Hulâsa muhalefet uğrunda sarfedilen emekler, harcanan bir çok canlar, İttihad ve Terakki ricalinin daha sıkı ve emin bir surette koltuklara yerleşmelerine ve memlekette tenkide maruz kalmadan hüküm sürmelerine yaramıştı. Nitekim taklibi hükûmet teşebbüsünün akamete uğraması, İttihad ve Terakki zümresinin Birinci Cihan Harbine girmelerini kolaylaştırmıştır.

ARZUHALCİ (Brindizi'nin bir tablosu)

Fiyatı 50 kuruş